

JAARVERSLAG 2017

NATUUR
& MILIEU

INHOUD

1. Introductie

Introductie	3
Vooruitblik 2018	4

2. Onze aanpak

2.1 Missie & Strategie	5
2.2 Samenwerking met bedrijven	6
2.3 Onafhankelijk	6
2.4 Duurzaam werken	7
2.5 Groene11	7
2.6 Richtlijnen en gedragscodes	8
2.7 Beleggingen	8

3. Thema's

3.1 Energie	9
3.2 Mobiliteit	12
3.3 Voedsel	15
3.4 Grondstoffen	19

4. Feiten & Cijfers

4.1 Bereik & Achterban	23
4.2 Support	24
Donateurs	24
Nationale Postcode Loterij	25
Publieksservice	25
4.3 Organisatie	26
Organogram	26
Bestuur en Directie	27
Raad van Toezicht	30
Personeel en bedrijfsvoering	32

5. Financiën	35
--------------------	----

Bijlagen

A Verantwoordingsverklaring Raad van Toezicht	37
B Jaarrekening 2017	42
C Controleverklaring accountant	62

Natuur & Milieu bedankt haar donateurs,
partners en de Nationale PostcodeLoterij
voor hun steun in 2017!

1. INTRODUCTIE

Een jaar van uitdaging, verandering en hernieuwde energie, zo is 2017 het best te duiden. In 2017 werkte Natuur & Milieu op de thema's energie, voedsel, mobiliteit en grondstoffen hard aan verandering door middel van onderzoek, debat en lobby, en door initiatieven die mensen helpen bij het nemen van concrete duurzame stappen. Hoogtepunten waren de ontwikkeling van nieuwe richtinggevende toekomstvisies - voor mobiliteit en voedsel - en onze sturende rol in het debat over het sluiten van kolencentrales. Daarnaast was er de groei van windenergie op zee en speelden we een grote rol bij de totstandkoming van het Grondstoffenakkoord. Onze politieke acties richtten zich natuurlijk ook op de verkiezingen en het coalitieakkoord. Dit akkoord biedt belangrijke aanknopingspunten voor verduurzaming, met name ten aanzien van het klimaat. Maar nog steeds zien we noodzaak voor meer ambitie. De projecten Testrijders en Slimwoner zijn uitgebouwd, zodat we nog meer mensen laten kennismaken met elektrisch rijden en helpen op de weg naar gasloos wonen. Daarnaast is Nederland Zoemt gestart, met extra steun van de Nationale PostcodeLoterij. We zijn heel trots op dit belangrijke project om de wilde bij te beschermen.

Na een aantal jaren met tegenvallend financieel resultaat, is eind 2016 besloten tot een reorganisatie, die in 2017 in de praktijk is uitgevoerd. De organisatie is gereduceerd en vereenvoudigd, en werkwijzen zijn verbeterd. Inkomsten en uitgaven zijn weer in balans gebracht en de grip op het resultaat is verstevigd. Hiermee is een mooie basis gelegd voor een gezonde toekomst voor Natuur & Milieu. De blik is vooruit gericht en dat moet ook. Met de nieuwe regering, en de groeiende maatschappelijke dynamiek op de thema's die voor Natuur & Milieu centraal staan, kunnen we de komende jaren wederom veel impact realiseren.

De in 2016 ingezette reorganisatie had in 2017 veel impact op de medewerkers. Niet alleen werd er afscheid genomen van collega's, maar ook was het wennen aan de ingezette lijn waarbij de teams geen teamhoofd meer hadden en de managementlaag van 'hoofden' verdween. In plaats daarvan kregen negen programma-leiders extra taken. Ook in 2018 zal verder aandacht worden besteed aan de invulling van de nieuwe rollen en het ontwikkelen van de taakverdeling, de onderlinge samenwerking en het projectmatig werken.

Na het vertrek van de directeur Tjerk Wagenaar in maart 2017 besloot de Raad van Toezicht met het managementteam om de reorganisatie samen in goede banen te leiden. Het hoofd Programma's Geertje van Hooijdonk vervulde met ingang van 13 maart ad interim de rol van directeur. De Raad van Toezicht zocht tegelijkertijd een nieuwe directeur, en per 1 november kon ondergetekende vol trots en optimisme van start. Het team is erin geslaagd om met de medewerkers en de Raad van Toezicht de beoogde veranderingen door te voeren, nieuw elan te creëren en tegelijkertijd mooie en invloedrijke projecten uit te voeren.

In juni stond de verhuizing naar de Arthur van Schendelstraat gepland. Deze verhuizing paste mooi in het veranderproces. Een nieuwe start, lagere kosten en een fris open kantoor dat de samenwerking bevordert, niet alleen binnen Natuur & Milieu maar ook met de medehuursdors: Stichting De Noordzee, De Natuur en Milieufederaties, de Natuur en Milieufederatie Utrecht, en de Vereniging voor Milieurecht.

In het afgelopen jaar was de cruciale uitdaging om de kosten en baten goed met elkaar in balans te krijgen. Dit is goed geslaagd. De eenmalige kosten van de verhuizing en de wissel van directeur hebben ertoe geleid dat 2017 met een ingecalculeerd negatief resultaat kon worden afgesloten. Op de overige kosten en baten kon een break-even worden gerealiseerd. Met de steun van de Nationale Postcode Loterij en de vele partners en donateurs is er in 2017 een omzet geboekt van € 5.635.129. Het uiteindelijke financiële resultaat is - € 316.405.

Graag bedank ik alle medewerkers van Natuur & Milieu voor hun passie en doorzettingsvermogen, en onze partners, donateurs en financiers voor hun gedrevenheid en steun!

VOORUITBLIK 2018

Inhoudelijk zetten we de gevolgde lijn van de afgelopen jaren voort. In samenwerking met overheid, bedrijfsleven en consumenten brengt Natuur & Milieu een duurzame wereld dichterbij, door grensverleggend en agenderend onderzoek, lobby, toekomstvisies, het aanjagen van nieuwe duurzame oplossingen en het betrekken van bedrijven en mensen bij het zetten van duurzame stappen.

Het in 2018 te sluiten klimaatakkoord biedt een grote kans op versnelling van verduurzaming voor de komende jaren, op alle voor Natuur & Milieu belangrijke thema's. Hier steken we dus in 2018 veel energie in.

Ook op het thema energie staat het klimaat centraal. De positie die Natuur & Milieu heeft opgebouwd op de onderwerpen wind op land en wind op zee is zeer geschikt om ook in 2018 de nodige doorbraken te bewerkstelligen. De balans tussen duurzame energie, natuurbehoud en andere functies van de Noordzee is precair. Wij zetten mogelijke oplossingsroutes op de agenda met een constructieve dialoog en met projecten zoals de Rijke Noordzee: een initiatief samen met Stichting De Noordzee, bedrijven en onderzoekers om natuurherstel te creëren bij windmolens. Daarnaast blijft het terugbrengen van het gasgebruik een belangrijk speerpunt.

Op het thema mobiliteit zet Natuur & Milieu zich ook in 2018 weer in voor strengere emissienormen, en voor betere voorwaarden voor autodelen en elektrisch rijden voor iedereen. Door de samenwerking met bedrijven wordt zakelijke mobiliteit steeds duurzamer. Ook particulieren kunnen elektrisch rijden uitproberen dankzij ons project Testrijders. Luchtvaart heeft een grote en groeiende impact op klimaat en milieu: in 2018 zullen we daar verschillende activiteiten op ontwikkelen. Het momentum voor de verduurzaming van mobiliteit groeit en in 2018 wil Natuur & Milieu dit verzilveren.

Ook voedsel is 'hot'. Het besef dat de landbouw niet op de huidige voet verder kan en toe is aan een nieuw en duurzaam perspectief, is gegroeid. Met de voedselvisie en projecten als Nederland Zoemt, en Het MeNu van morgen heeft Natuur & Milieu het belang daarvan fors onderstreept. Dat smaakt naar meer!

Het in 2017 gesloten Grondstoffenakkoord is een goede basis voor concrete vervolgstappen naar een circulaire economie.

De begroting en het jaarplan voor 2018 laten een positief beeld zien. Nu onze financiële huishouding op orde raakt, kan Natuur & Milieu weer beter vooruitkijken, en vol inzetten op het bereiken van nog meer impact. In 2018 start Natuur & Milieu met een nieuwe meerjarenvisie en meerjarenbegroting om dit verder te concretiseren. We gaan met veel enthousiasme een nieuwe fase in!

Met meer grip op projectuitgaven en acquisitie zijn zwarte cijfers mogelijk in 2018. We streven ernaar om de reservepositie van Natuur & Milieu in de toekomst weer te kunnen verstevigen. Een positie die nodig is om risico's die zich onverhoopt voordoen te kunnen opvangen.

Ook in 2018 zetten wij ons met hart en hoofd in voor een mooie, gezonde en duurzame wereld. Een wereld waarin mensen leven, werken en ondernemen zonder schade aan natuur en milieu. Waarin duurzame keuzes aantrekkelijk zijn. Samen met mensen, bedrijven en overheden maken wij onze wereld stap voor stap beter!

Marjolein Demmers
Directeur (sinds 1 november 2017)

2. ONZE AANPAK

2.1. MISSIE & STRATEGIE

Natuur & Milieu wil een duurzame toekomst voor iedereen. Of je nou aan het werk bent bij de overheid of in een bedrijf. Of je nou burger bent of consument. Iedereen heeft een rol in de verandering.

Wij willen een duurzame toekomst voor iedereen. Zodat we kunnen blijven reizen en energie gebruiken, maar dan schoon en hernieuwbaar. Zodat we lekker en gezond eten zonder de aarde uit te putten. En zodat we spullen hergebruiken in plaats van opgebruiken.

Missie & Visie

We wonen met steeds meer mensen op deze ene aarde. We reizen meer, we eten steeds meer en gebruiken steeds meer energie. Het gebruik van fossiele brandstoffen, intensieve landbouw en het opgebruiken van grondstoffen zorgt voor verandering van klimaat, natuur en milieu, en voor vervuiling en sociale en gezondheidsproblemen. We putten de aarde uit en maken haar onleefbaar voor onszelf en de generaties na ons. Het moet dus anders en dat kan gelukkig ook, want:

Wij willen een duurzame toekomst voor iedereen.

Zodat we kunnen blijven reizen en energie gebruiken, maar dan schoon en hernieuwbaar. Zodat we lekker en gezond eten zonder de aarde uit te putten. En zodat we spullen hergebruiken in plaats van opgebruiken.

Strategie

We hebben met elkaar alle kennis en kunde die nodig is om de problemen op te lossen en die duurzame toekomst te bereiken. Als iedereen meedoet, gaat ons dat lukken.

Dat betekent dat we soms dingen minder doen of er helemaal mee stoppen. Maar meestal gaan we dingen gewoon anders en beter doen. Op die manier wordt duurzaam leven het nieuwe normaal.

Onze doelen kunnen we alleen realiseren als iedereen meedoet. Of je nou aan het werk bent bij de overheid of in een bedrijf. Of je nou burger bent of consument. Iedereen heeft een rol in de verandering.

Natuur & Milieu brengt mensen en organisaties bij elkaar om samen te werken aan duurzame oplossingen voor iedereen.

Thema's en Doelgroepen

Natuur & Milieu werkt in Nederland aan duurzame projecten op het gebied van voedsel, mobiliteit en energie. Altijd samen met mensen, bedrijven, overheden en met andere maatschappelijke organisaties.

Omdat wat wij hier doen een voorbeeld kan zijn voor de rest van de wereld. En ook - eerlijk is eerlijk - omdat we in Nederland nog best achterlopen. Uiteraard speelt daarbij de Europese wet- en regelgeving soms een grote rol. In die gevallen vinden we dat ook tot ons werk behoren.

2.2. SAMENWERKING MET BEDRIJVEN

We geloven dat je verre (klimaat)doelen moet terugvertalen naar concrete stappen. Daarom werken we ook samen met bedrijven aan duurzame oplossingen. We selecteren bedrijven die goed aansluiten bij onze doelen. Meestal zijn dit koplopers, zoals Eneco en Greenchoice die, net als wij, meer energiebesparing, windmolens en zonnestroom willen. Het kunnen ook mainstreambedrijven zijn die aan het begin staan van verduurzaming, zoals autobedrijven die meer elektrische auto's willen produceren. Met Volkswagen werken we samen in het project Testrijders, zodat grote groepen mensen op een laagdrempelige manier kunnen kennismaken met de voordelen van elektrisch rijden.

Met banken werken we samen aan energiebesparing (Volksbank) of biodiversiteit (ASN Bank). Bij onze samenwerkingen staan onze duurzame doelstellingen altijd voorop. Onze partnerships zijn op basis van gelijkwaardigheid en het gemeenschappelijk doel, bijvoorbeeld minder vlees eten of schonere brandstoffen voor auto's. Daarbij houden we altijd de concrete resultaten en milieu-impact in het oog.

Slimwoner

Een voorbeeld van samenwerking is onze campagne Slimwoner. Een belangrijk stap naar een duurzame toekomst is de overgang naar gasloos wonen. Het platform slimwoner.nl helpt mensen met energiebesparing in huis, gasloos verwarmen en duurzaam opwekken van energie. Het platform biedt informatie, inspiratie, advies en concrete maatregelen, zoals het isoleren van je huis of het aanschaffen van zonnepanelen. We werken hierin samen met strategische partners de Volksbank en Greenchoice, bedrijven die onze duurzame visie delen. De leveranciers voor de maatregelen worden geselecteerd op een duurzaam en kwalitatief aanbod.

Tegelijkertijd lobbyen we bij de overheid om het beleid op dit gebied aan te passen. Zo waren we in 2017 succesvol in het schrappen van de verplichte aansluiting van nieuwbouwwoningen op het aardgasnet. Op die manier werken we met mensen, bedrijven en de overheid samen aan duurzame oplossingen.

2.3. ONAFHANKELIJK

Onze onafhankelijkheid is onze grootste kracht en die willen we niet op het spel zetten. De bedrijven en organisaties waarmee we samenwerken willen bijdragen aan onze doelen. Ze helpen ons om het klimaatprobleem aan te pakken. Zij streven samen met ons naar een duurzame toekomst voor iedereen. We spreken geen exclusiviteit af voor lange tijd (meer dan drie jaar), zodat we in vrijheid kunnen inspelen op nieuwe ontwikkelingen. De beste oplossingen over drie jaar zijn wellicht andere dan die van vandaag. De basis voor onze onafhankelijkheid is de jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij van 1,8 miljoen. En de bijdragen van onze donateurs natuurlijk. Deze financiële steun biedt vaak de mogelijkheid om een project stevig neer te zetten en maakt daarnaast juist die werkzaamheden mogelijk die hard nodig, maar lastig financieerbaar zijn.

2.4. DUURZAAM WERKEN

Natuur & Milieu rapporteert ieder najaar over de eigen CO₂-emissies via de klimaatbarometer van de Nederlandse Klimaatcoalitie. In 2017 rapporteerde Natuur & Milieu 18 ton CO₂-uitstoot over het jaar 2016. De hoofdmoot van de uitstoot werd veroorzaakt door verwarming en elektriciteitsverbruik in ons kantoor aan de Hamburgerstraat in Utrecht.

In 2017 is Natuur & Milieu verhuisd naar een duurzamer en energiezuiniger pand aan de Arthur van Schendelstraat in Utrecht. Het terugdringen van onze CO₂-uitstoot was een belangrijk aspect in onze zoektocht naar andere huisvesting. Het nieuw kantoorpand is onderdeel van het complex 'De Nieuwe Vaart', dat vorig jaar duurzaam is gerenoveerd: zo zijn er ruim tweehonderd zonnepanelen gelegd in combinatie met groene daken, en is het pand zo aangepast dat het energielabel is opgekrikt naar label B. De overige energie kopen we uiteraard echt groen in.

Ook onze inrichting is zo duurzaam mogelijk. Zo hebben we veel van de meubels tweedehands kunnen overnemen van een bedrijf dat stopte. De vloerbedekking is gemaakt van gerecycled garen en bamboe, we hebben bewust gekozen voor energiezuinige apparatuur en verlichting, en we schenken fairtrade, biologische koffie en thee. En ons eigen afval scheiden we in vijf stromen.

Het nieuwe kantoor is op loopafstand van twee stations, zodat we voor gasten goed bereikbaar zijn met het ov of de fiets. Alle medewerkers van Natuur & Milieu reizen zowel voor hun woon-werkverkeer als voor zakelijke reizen zo veel mogelijk per fiets en met openbaar vervoer. Daarnaast staat onze eigen 100 procent elektrische e-Golf voor de deur! Die delen we met andere organisaties en geïnteresseerden, net als onze Testrijders.

Wij proberen onze totale uitstoot verder terug te dringen en voor het resterende deel te compenseren. Natuur & Milieu compenseert haar resterende emissie langs diverse wegen, zoals via de Fairtrade Carbon Credits van FairClimateFund.

Door de verhuizing naar dit duurzame pand besparen we niet alleen flink op energie, maar ook op de huurkosten. Zo kan een nog groter deel van onze inkomsten besteed worden aan waar we goed in zijn: het verschil maken voor een duurzamere wereld.

2.5. GROENE11

De [Groene11](#) is een samenwerkingsverband van veertien Nederlandse natuur- en milieuorganisaties. Met als doel: een nog effectievere groene lobby richting Nederlandse en Europese politiek en overheid. Daartoe voeren de organisaties van de Groene11 gezamenlijk een klein bureau in Den Haag. Medewerkers van de Groene11 zijn vast aanspreekpunt voor de politiek in Den Haag. Daarnaast informeren zij de aangesloten natuur- en milieuorganisaties over ontwikkelingen in de Tweede Kamer en adviseren zij bij beleidsbeïnvloeding. De Groene11-medewerkers zijn in dienst van de organisatie Natuur & Milieu.

Bij beleidsbeïnvloeding is vaak niet precies aan te geven wat het effect en de impact zijn van de specifieke inzet. Maar uit tal van gesprekken en evaluaties blijkt dat het samen optrekken van de natuur- en milieuorganisaties in de Groene11 een duidelijke meerwaarde heeft. Onze gezamenlijke stem in Den Haag is er de afgelopen jaren krachtiger en effectiever door geworden.

2.6. RICHTLIJNEN EN GEDRAGSCODES

Met meer dan 130 andere maatschappelijke organisaties werken we samen in Goede Doelen Nederland, de branchevereniging van goede doelen. Deze vereniging biedt ons een platform om de maatschappelijke waarde van goede doelen te versterken, en biedt handvatten bij het versterken van de transparantie van onze bedrijfsvoering. Voor de leden van Goede Doelen Nederland gelden de volgende codes, regels en richtlijnen, die Natuur & Milieu dus ook onderschrijft :

- SBF-code voor Goed Bestuur (vervangt code Wijffels);
- Richtlijn 650 en Richtlijn C2 (onderdeel van richtlijnen voor de jaarverslaggeving van de Raad voor de Jaarverslaggeving) en aanbeveling Toepassing Richtlijn 650 'kostentoe rekening beheer en administratie';
- Erkenningregeling Goede Doelen;
- Regeling beloning directeurs van goede doelen;
- Richtlijn financieel beheer goede doelen;
- Handreiking verwerking en waardering van nalatenschappen belast met (vrucht)gebruik.

2.7. BELEGGINGEN

In 2010 heeft Natuur & Milieu besloten niet langer beleggingen aan te houden in de vorm van aandelen of obligaties. Daarop is in 2012 een uitzondering gemaakt. In dat jaar is in vervolg op afspraken met het voormalig bestuur van de coöperatie Zeekracht een investering gedaan in participaties Meewind. Dit is een beleggingsfonds dat investeert in duurzame energie. De waardeverandering van de beleggingen in 2017 was € 11.793.

3. THEMA'S

Wij kiezen voor de vier belangrijke milieuonderwerpen van nu: energie, mobiliteit, voedsel en grondstoffen. We gaan klimaatverandering tegen door over te stappen op duurzame energiebronnen als zon en wind. We kiezen massaal voor slim en schoon vervoer. We genieten van duurzaam, gezond en lekker eten. En we gaan efficiënt om met de grondstoffen die de aarde biedt. Zo werken wij samen aan een duurzame wereld.

3.1. ENERGIE

In 2017 maakten we ons hard voor ambitieuze klimaatdoelen in het regeerakkoord, en zetten we in op energiebesparing, duurzame energiebronnen en innovaties voor de energietransitie.

Om ons heen

In 2017 waren er Tweede Kamerverkiezingen. Na een complexe formatieperiode lag er een regeerakkoord met goede doelstellingen voor CO₂-reductie en een aantal goede maatregelen, zoals een kilometerheffing voor het vrachtverkeer. Kritisch is Natuur & Milieu ook: er is een erg grote rol voor CO₂-opslag.

In 2017 nam de druk om de gaskraan in Groningen verder dicht te draaien toe. In 2017 werd ook de eerste subsidievrije tender voor Wind op Zee uitgeschreven. Voor Wind op Land zijn draagvlak, burgerparticipatie en natuurinclusief bouwen dé buzzwords van 2017. In november waren de Warme Huizendagen een groot succes en hebben veel Nederlanders met korting duurzame maatregelen in hun huis getroffen. Hiermee wordt veel aardgas bespaard en extra duurzame energie opgewekt.

Visie

2018 wordt een belangrijk jaar. De urgentie om de energietransitie te versnellen, de gaskraan verder dicht te draaien en meer maatregelen te nemen om de uitstoot van broeikasgassen te beperken was nog nooit zo groot. Plannen uit het regeerakkoord gaan in uitvoering; wij zetten in op de juiste duurzaamheidsdoelen, extra maatregelen en een zo zinnig mogelijke toewijzing van maatschappelijk geld met een eerlijke verdeling naar draagkracht. We zetten in op deelname aan het klimaatakkoord, als vertegenwoordiger van het maatschappelijk belang en om de klimaatdaadkracht van Nederland te versterken.

Aardgaswinning wordt in toenemende mate teruggedroefd en aardgasgebruik wordt minder aantrekkelijk gemaakt. De gebouwde omgeving gaat steeds meer van het gas af en dit zorgt voor een toename in aandacht voor isolatiemaatregelen en voor duurzame alternatieven voor verwarming zoals warmtepompen en duurzame warmtenetten.

Windmolens op zee worden steeds meer hotspots voor biodiversiteit en natuurversterking. Daarnaast krijgt het succes van de toewijzing van gebieden op zee dit jaar mogelijk vervolg met nieuwe gebieden die op de Noordzee voor windenergie kunnen worden gebruikt. Voor Wind op Land wordt in 2018 veel aandacht besteed aan succesfactoren voor windparkontwikkeling, waaronder het betrekken van de omgeving en participatie via coöperaties. Zonne-energie gaat doorgroeien en geothermie wordt steeds interessanter.

Project 1: Aardgasloze nieuwbouw

Wat houdt het project in?

Met het onderzoek naar aardgasloze nieuwbouw wilden we in kaart brengen in hoeverre nieuwbouwwijken nog op aardgas werden aangesloten. Het vermoeden bestond dat aardgas nog steeds gangbaar was. Gas is een fossiele brandstof die bijdraagt aan de klimaatverandering. De winning van aardgas veroorzaakt aardbevingen en bovendien leidt nieuwbouw met aardgas vaak tot investeringen in nieuwe gasinfrastructuur. Dit gasnet gaat ongeveer veertig jaar mee, waardoor een CO₂-vrije gebouwde omgeving in het jaar 2050 niet haalbaar is zonder hoge bijkomende kosten.

Hoe verliep het project?

Uit het onderzoek bleek dat 64 procent van alle Nederlandse nieuwbouwwoningen die tussen 2017 en 2021 worden opgeleverd, nog steeds een gasaansluiting krijgt. In nieuwbouw worden dus kansen gemist op het gebied van duurzaamheid.

Wat was het resultaat?

Het onderzoek is goed opgepakt door landelijke media en haalde het NOS-journaal. Het onderzoek is vervolgens snel opgepakt door de Tweede Kamer en leidde uiteindelijk tot nieuwe wetgeving die aardgas in nieuwbouw bijna onmogelijk maakt.

Project 2: Petitie CO₂-opslag

Wat houdt het project in?

In het regeerakkoord van het kabinet-Rutte III werd een grote rol toebedeeld aan CO₂-opslag. Op zichzelf is CO₂-opslag niet altijd slecht. Door de voorgestelde grote schaal en doordat de opslag niet wordt gekoppeld aan structurele vermindering van CO₂-uitstoot, is dit echter geen oplossing. Als CO₂-opslag voor de industrie vervolgens ook nog wordt betaald met geld van de belastingbetaler en gaat concurreren met de financiering van duurzame energie, is er reden tot actie. We stuurden onder andere een brief aan minister Wiebes en startten een petitie tegen burgerfinanciering van CO₂-opslag.

Hoe verliep het project?

De petitie kreeg aandacht in het radioprogramma Vroege Vogels en we kregen bijval van de Consumentenbond, Milieudefensie en Greenpeace. De petitie was eind 2017 15.000 keer getekend.

Wat was het resultaat?

Ondertussen heeft minister Wiebes toegezegd dat de CO₂-opslag niet zal worden gefinancierd via de huidige Subsidie voor Duurzame Energie (SDE+). Wij blijven pleiten voor minder CO₂-opslag en meer structurele oplossingen om de CO₂-uitstoot terug te dringen. Daarnaast blijven we kritisch op de financiering en bepleiten we dat grote vervuilers gaan meebetalen.

Project 3: Stroomranking

Wat houdt het project in?

De jaarlijkse Stroomranking verkent hoe duurzaam de Nederlandse stroomleveranciers zijn en wat hun bijdrage aan de energietransitie is. Deze verkenning is nodig omdat 64 procent van de particuliere afnemers van stroom een contract heeft voor groene stroom, terwijl er in Nederland in 2016 slechts 12,5 procent duurzame elektriciteit werd opgewekt. Het vermoeden bestaat daarom dat niet alle groene stroom duurzaam is. Met het onderzoek wordt tevens duurzaam consumentengedrag gestimuleerd, door koplopers en vervuilers van elkaar te onderscheiden. Het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met Greenpeace, de Consumentenbond en WISE.

Hoe verliep het project?

Uit de Stroomranking bleek dat er grote verschillen bestaan tussen stroomleveranciers. Het gemiddelde rapportcijfer van stroomleveranciers steeg van 4,5 naar 5,1. Een nieuwe ontwikkeling is dat steeds meer stroomleveranciers hun fossiele centrales verkopen of in aparte dochterbedrijven stoppen. De centrales worden echter niet automatisch gesloten. Hierdoor lijken de stroomleveranciers snel groener te worden, terwijl de productie niet zo snel vergroent.

Wat was het resultaat?

Het onderzoek is net als in 2016 goed opgepakt in de media. De ranking wordt door stroomleveranciers gebruikt om stappen te zetten richting duurzaamheid. De Stroomranking helpt consumenten om duurzame keuzes te maken: steeds meer consumenten stappen namelijk over naar duurzame stroomleveranciers.

Project 4: Warme Huizendagen

Wat houdt het project in?

Belangrijk onderdeel van het thema Energie is Slimwoner, het platform voor energiebesparing en -opwekking voor consumenten. Ons doel is om energiebesparing makkelijker te maken met een breed aanbod van onder andere isolatie en zonnepanelen. Tijdens de Warme Huizendagen maken we dit aanbod nog aantrekkelijker met een korting op de maatregelen.

Hoe verliep het project?

Met de Warme Huizendagen vragen we extra aandacht voor energiebesparing. In de winter is woningverwarming harder nodig; daarom zijn de Warme Huizendagen in november. In 2017, tijdens de derde editie van de Warme Huizendagen, deden we samen met onze partners van Slimwoner een aangescherpt aanbod van verduurzamingsmaatregelen. We spraken een groot publiek aan, mede doordat de Warme Huizendagen langer duurden dan voorgaande jaren. De eerste week was voor alle consumenten en de tweede week voor klanten van de Volksbank.

Wat was het resultaat?

Tijdens de Warme Huizendagen hebben bijna negentienhonderd klanten hun huis verduurzaamd; in totaal pasten zij meer dan drieduizend maatregelen toe.

3.2. MOBILITEIT

In 2017 zetten we vol in op elektrisch rijden: voor bedrijven én particulieren. Ook besteedden we volop aandacht aan de trein als aantrekkelijk alternatief voor het vliegtuig. En aan het begin van het jaar brachten we onze Mobiliteitsvisie voor een duurzame toekomst uit.

Om ons heen

De aanhoudende stroom berichten over 'dieselgate' en de klimaatdoelen van Parijs domineerden in 2017 grotendeels het debat over duurzame mobiliteit. Na gesjoemel bij personenauto's en het verwijderen van roetfilters vroeg Natuur & Milieu aandacht voor het stoppen van uitlaatreiniging bij vrachtwagens. Echt effectieve maatregelen om deze praktijken te beëindigen blijven echter nog uit. De luchtvaart kwam opnieuw hoog op de agenda te staan nadat ook hier bleek dat de milieuschade groter is dan uit de berekeningen bleek; er ontstond veel ophef nadat bleek dat er op luchthaven Lelystad de komende jaren laag over de omgeving gevlogen zal worden, met grote geluidsoverlast als gevolg. Samen met Greenpeace en Milieudefensie agendeerden we het grote en groeiende klimaatprobleem van de luchtvaart.

2017 was ook een jaar van grote kansen; de aankondiging van autofabrikanten die in de markt van elektrische auto's stappen en berichten over elektrische containerschepen, vrachtwagens, graafmachines en tractoren in de media volgden elkaar snel op. Ook steeds meer steden nemen het voortouw in de transitie: door aan te kondigen dat er vanaf 2025 geen fossiele vrachtwagens en bestelbussen in de binnenstad worden toegelaten, met elektrische bussen en autodeelprojecten zoals onze Testrijders, en door ruimer baan te geven aan fietsen zoals de speed-bike.

In het regeerakkoord van het kabinet-Rutte III kwam een aantal maatregelen terug waarvoor Natuur & Milieu al jaren pleit. Dit zijn een kilometerprijs voor vrachtwagens, een belasting op vliegtickets, het mogelijk maken van milieuzones voor bestelwagens en personenauto's, gedifferentieerde parkeertarieven, en de afbouw van milieuschadelijke subsidies zoals de belastingvrijstelling voor taxi's. Tegelijk moesten we constateren dat er nog veel extra acties nodig zijn in het klimaatakkoord dat in 2018 gesloten wordt.

Visie

Natuur & Milieu werkt aan een Nederland waarin iedereen zich kan verplaatsen in gezonde steden, zonder te veel schade aan de natuur en binnen de klimaatgrenzen. Dat vraagt de komende jaren een snelle transitie van fossiele brandstoffen naar rijden en varen op zon en wind, naar een veel efficiënter transportsysteem en meer ruimte voor (snelle) fietsen. We zetten daarbij in op het maximaal en zo snel mogelijk elektrificeren van transport (van personenauto en graafmachine tot vrachtwagen). En we zetten in op minder gemotoriseerde kilometers door fiscale vergroening en kilometerbeprijzing, door groen werkgeversbeleid en inkoopbeleid van overheden en door het tegengaan van investeringen en subsidies voor nog meer vliegverkeer. Dat doen we in samenwerking met bedrijven, overheden en andere maatschappelijke organisaties. En door lobby voor lokaal, nationaal en Europees beleid.

Project 1: Mobiliteitsvisie

Wat houdt het project in?

Natuur & milieu nam het initiatief voor een onderzoek samen met Greenpeace en Milieudefensie naar de klimaatopgave voor de mobiliteitssector. Onderzocht is welke veranderingen nodig zijn om de Nederlandse mobiliteitssector binnen het doel van het klimaatakkoord van Parijs te brengen, dat wil zeggen: niet meer dan 2 graden temperatuurstijging en zo dicht mogelijk bij 1,5 graad. Op basis van het rapport stelde Natuur & Milieu samen met Greenpeace en Milieudefensie een visie op voor een klimaatproof mobiliteitssysteem, inclusief de benodigde maatregelen om daar te komen. Uit het rapport kwam duidelijk naar voren dat we al het wegverkeer snel volledig emissievrij moeten krijgen, en vooral ook dat het halen van de doelen niet mogelijk is zonder snelle veranderingen in de lucht- en de scheepvaart.

Hoe verliep het project?

Het rapport kreeg veel aandacht in de media en dient als belangrijke basis voor de inzet in het klimaat- en energieakkoord dat in 2018 wordt gesloten.

Wat was het resultaat?

Het project resulteerde er ook in dat Natuur & Milieu in 2018 prioriteit geeft aan de aanpak van de luchtvaart. Weliswaar is dit een moeilijke sector om in beweging te krijgen naar duurzaamheid, maar het milieubelang is te groot om te negeren.

Project 2: Elektrisch autodelen

Wat houdt het project in?

Natuur & Milieu is deelnemer van de Green Deal Autodelen. De Green Deal Autodelen is een driejarige samenwerking tussen 36 organisaties met als doel autodelen te versnellen. De ambitieuze doelstelling van de Green Deal is dat er in 2018 honderdduizend deelauto's rondrijden in Nederland. Binnen de Green Deal delen we kennis en maken we afspraken met aanbieders en gemeenten. We delen bijvoorbeeld de ervaringen die we opdoen in ons eigen elektrische-autodeelproject Testrijders.

Hoe verliep het project?

In december verzorgden we een symposium over de kansen en uitdagingen van elektrisch autodelen. Tevens reikten we voor de tweede keer de Nationale Autodeel Award uit. De onafhankelijke jury riep de gemeente Uden uit als winnaar, omdat ze met een lokale coöperatie veertien elektrische deelauto's heeft geïntroduceerd, die medewerkers, bedrijven en inwoners mogen gebruiken.

Wat was het resultaat?

In het voorjaar van 2017 waren er 30.697 deelauto's in Nederland, een groei van 23 procent ten opzichte van 2016. Autodelers bezitten niet alleen minder auto's, maar rijden ook minder kilometers en veroorzaken in totaal 8-13 procent minder CO₂-uitstoot. Ondanks de groei wordt de doelstelling van honderdduizend deelauto's in 2018 waarschijnlijk niet gehaald. Wij geloven dat de transitie naar elektrisch rijden autodelen kan versnellen. De aanschafkosten van elektrische auto's zijn hoog en worden betaalbaar door te delen. Met ons project Testrijders zetten wij vol in op deze combinatie.

Project 3: Gemeentebenchmark Duurzaam Inkopen

Wat houdt het project in?

In 2017 onderzochten we voor het derde jaar op rij of gemeenten in hun aanbestedingen sturen op duurzame mobiliteit. Reden daarvoor is dat overheden een belangrijke voorbeeldfunctie hebben en dat ze een belangrijke rol kunnen hebben bij het op gang helpen van de markt van elektrische voertuigen. Gemeenten hebben daarom afgesproken vanaf 2015 100 procent duurzaam in te kopen. Maar in voorgaande jaren bleek dat gemeenten nauwelijks eisen stelden en vooral vervuilende dieselveertuigen gebruikten. In 2017 presteerden de meeste steden nog volstrekt onvoldoende, maar tegelijk zagen we een snel groeiende groep koplopergemeenten die inzetten op schone elektrische voertuigen.

Hoe verliep het project?

We hebben het onderwerp mede door de achtereenvolgende onderzoeken stevig op de agenda gezet bij gemeenten, bedrijven en de rijksoverheid.

Wat is het resultaat?

Mede hierdoor werken we nu samen met gemeenten, marktpartijen en de rijksoverheid aan een plan om ervoor te zorgen dat vanaf 2025 alle bestelbusjes voor het vervoer van leerlingen, ouderen en zieken volledig emissieloos zijn.

Project 4: Kilometerheffing vrachtverkeer

Wat houdt het project in?

Natuur & Milieu pleit al een aantal jaar voor de invoering van een kilometerprijs voor het vrachtverkeer waarbij vervuilende vrachtwagens meer betalen en schone elektrische vrachtwagens een voordeel krijgen. Dit om duurzaam transport te stimuleren.

Hoe verliep het project?

We hebben het onderwerp over meerdere jaren steeds opnieuw aangekaart. Dit hebben we onder andere gedaan met goed onderbouwde factsheets, gesprekken met beleidsmakers en bedrijven en artikelen in de media.

Wat is het resultaat?

Eind 2017 besloot het kabinet-Rutte III in het regeerakkoord tot invoering van een kilometerprijs voor het vrachtverkeer. Het geld wordt daarbij teruggesluisd naar een duurzaam innovatiefonds voor de sector. Als dat goed wordt ingericht, levert dit dubbele winst op: minder kilometers, schonere vrachtwagens door de kilometerprijs, en een snellere marktintroductie van echt schone elektrische vrachtwagens door het innovatiefonds. Belangrijkste les hiervan is dat een vasthoudende inzet gedurende een lange tijd loont. Tegelijk weten we dat we nog niet klaar zijn totdat de kilometerprijs ook daadwerkelijk is ingevoerd.

3.3. VOEDSEL

Landbouw en veeteelt leggen een hoge druk op ons milieu. Ook in 2017 zetten wij ons ervoor in om die druk te verlagen. We presenteerden onder andere onze Voedselvisie. Hierin pleiten we voor minder intensieve veeteelt en voedselverspilling, en voor een groter aanbod van duurzaam geproduceerde producten.

Om ons heen

Het thema voedsel staat – gelukkig – volop in de belangstelling. Het wordt steeds duidelijker dat een integrale transitie van de voedselsector hard nodig is. Iedereen in de keten – van boer tot burger en van supermarkt tot bank – moet zijn steentje bijdragen om een duurzaam voedselsysteem te bereiken. En dat is nog best lastig.

In 2017 werd het fosfaatreductieplan in werking gesteld. Melkveehouders mochten hierdoor minder koeien houden om ervoor te zorgen dat de Nederlandse melkveesector als geheel niet teveel mest produceert. Dit plan zorgde voor veel ophef en verontwaardiging onder boeren. Tweemaal spande een groep melkveehouders een rechtszaak aan tegen deze wet – het Hof stelde ze in het ongelijk. Het stelsel van fosfaatrechten wordt per 1 januari 2018 definitief ingevoerd.

Eind 2017 is het 6e Nitraatactieprogramma (NAP) vastgesteld. Dit plan moet zorgen dat de waterkwaliteit in Nederland voldoet aan Nederlandse en Europese doelstellingen (Kaderrichtlijn water en nitraatrichtlijn). De waterkwaliteit in Nederland is, door het uitrijden van mest, maar ook door het gebruik van bestrijdingsmiddelen, al jaren te slecht. De voorgaande NAP's hebben tot nu toe niet het gewenste effect gehad. Natuur & Milieu lobbyt daarom voor concrete maatregelen om te zorgen dat dit 6e programma wél tot resultaat gaat leiden.

De overheid startte vorig jaar een aantal transitietafels om samen met de landbouwsector na te denken over de manier waarop de klimaatdoelen van Parijs gehaald moeten worden. De link tussen voedsel en klimaat komt terecht steeds hoger op de maatschappelijke agenda. Wij hebben aan de Transitietafel Voedsel en Natuur onder andere de hoofdpunten uit onze voedselvisie naar voren gebracht en lobbyen voor een evenredige bijdragen van de landbouwsector aan de doelstellingen van Parijs.

Tot slot wordt het belang van een gezonde bodem steeds breder erkend. En naast een project over verduurzaming van het bestrijdingsmiddelengebruik hebben wij onze procedures voor intrekking van de toelating van imidacloprid en andere neonicotinoiden voortgezet.

Visie

In Nederland wordt op efficiënte wijze veel voedsel geproduceerd. Zoveel voedsel zelfs, dat we de tweede exporteur ter wereld zijn! Hoewel dat best een prestatie is, gaat deze intensieve voedselproductie ten koste van het milieu en de natuur. En alhoewel de milieu-impact per geproduceerd product de afgelopen decennia is gedaald, blijft de landbouw in Nederland een bron van veel milieuproblemen.

Vooral de veehouderijsector heeft veel impact op het milieu door de uitstoot van broeikasgassen. Mest zorgt voor de uitstoot van broeikasgassen en andere schadelijke stoffen, zoals ammoniak, die de biodiversiteit bedreigen. De kwaliteit van lucht en water is (mede) daardoor erg slecht. De markt geeft verkeerde prikkels: groter en intensiever worden beloond, terwijl duurzaamheid vaak duurder is. De grote hoeveelheid mest maakt dat er overaanbod is, met fraude als gevolg. En wij als consumenten eten te veel vlees en zijn hiermee medeverantwoordelijk voor de milieuschade.

In 2017 deden we onderzoek naar de noodzakelijke transitie in de voedselsector en presenteerden wij onze Voedselvisie. Hierin zetten we op een rijtje welke maatregelen nodig zijn om de sector integraal te verduurzamen. Belangrijke stappen zijn het krimpen van de veestapel, het invoeren van een True Price voor vlees en het zorgen voor prikkels die duurzaamheid stimuleren (bijvoorbeeld in subsidies en leningen).

Project 1: Bestrijdingsmiddelen

Wat houdt het project in?

Voor de productie van onze groente en fruit worden veel bestrijdingsmiddelen gebruikt. Bestrijdingsmiddelen kunnen in het milieu terechtkomen en veroorzaken schade. Water- en bodemleven worden bedreigd, drinkwater is steeds moeilijker te zuiveren en insecten en bijen nemen in aantal af. Tegelijk voorkomen gewasbeschermingsmiddelen dat de oogst verloren gaat. Om het milieu te beschermen én voedselproductie veilig te stellen, moet de milieu-impact van bestrijdingsmiddelen omlaag.

Hoe verliep het project?

Samen met Albert Heijn startten we eind 2016 een samenwerking om de voor hen geteelde groente en fruit te verduurzamen. We brachten in kaart welke zeer schadelijke middelen worden gebruikt en hoeveel milieu-impact die veroorzaken. In 2017 voerden telers van Albert Heijn praktijkproeven uit om te onderzoeken of het mogelijk is om goede gewassen te telen met minder schadelijke middelen. Sommige proeven mislukten, waardoor er geen oogst was of er toch ingegrepen moest worden met een schadelijker middel. Andere proeven waren succesvol, maar zorgden soms voor hogere kosten.

Wat was het resultaat?

We kunnen volgend jaar betere vervolgprouven doen, met als uiteindelijke doel om hogere eisen te stellen aan teelten, omdat we dan weten hoe duurzamer telen kan, zonder productverlies en met acceptabele kosten. Daarnaast gaan we met het bedrijfsleven kijken of we de milieu-impact van het gebruik van bestrijdingsmiddelen steeds beter kunnen bepalen.

Project 2: Beter Leven Keurmerk

Wat houdt het project in?

Vlees wordt steeds vaker geproduceerd met een verhoogd niveau van dierenwelzijn. Producten met het Beter Leven Keurmerk zijn het bekendste voorbeeld hiervan. Dit keurmerk is eigendom van de Dierenbescherming. Sinds 2015 werken we met hen samen om dit keurmerk uit te breiden met milieucriteria. Op die manier wordt het een integraal duurzaam keurmerk: vlees dat beter is voor dier, milieu én natuur.

Hoe verliep het project?

Eerder voerden we haalbaarheidsstudies uit naar uitbreiding van het keurmerk bij varkens, vleeskippen en melkvee. In 2017 startten we een vervolgproject om de haalbaarheid en controleerbaarheid in de praktijk te toetsen. Omdat ngo's aandacht vroegen voor misstanden in de zuivelsector, was er bij verschillende retailers interesse om 'sterrenzuivel' in de schappen te leggen (dat bestaat nu nog niet). We richtten ons met name op het verder ontwikkelen van criteria voor zuivel met het Beter Leven Keurmerk. Niet alleen de inhoud, maar ook de controleerbaarheid zijn belangrijk. Scherpe milieucriteria die impact hebben en die we kunnen borgen, brengen een sector in beweging.

Wat was het resultaat?

Eind 2017 waren er conceptcriteria voor zuivel gereed, die begin 2018 in de praktijk bij melkveehouders getoetst worden. We stellen verschillende eisen op de thema's Veevoer, Mest & Mineralen, Energie & Klimaat en Natuur & Biodiversiteit (in samenwerking met de Vogelbescherming)

Project 3: Nederland Zoemt

Wat houdt het project in?

Met het project Nederland Zoemt willen we structureel de voedselvoorziening en nestgelegenheid voor wilde bijen in Nederland verbeteren. We werken hierbij samen met onder andere IVN, Naturalis en LandschappenNL en het project wordt ondersteund met een extra bijdrage van de Nationale Postcode Loterij. We helpen en stimuleren gemeenten om hun openbaar groen bijvriendelijk te gaan beheren. Daarnaast komt er een nieuw vak (bijvriendelijk beheer) voor een aantal opleidingen aan Wellantcollege (mbo-groen). Ook gaan we een aantal publieksacties voeren, onder andere samen met bedrijvenpartners. Een van die acties is de Nationale Bijentelling in april 2018.

Hoe verliep het project?

We startten met een kick-off met alle projectpartners. Ook zijn er samenwerkingsovereenkomsten gesloten. Daarnaast is er een hele gemeentecampagne opgezet, is een symposium voor gemeenten georganiseerd, een online platform voor gemeenten opgezet en zijn beheerplannen voor elke gemeente gelanceerd. In die plannen kan elke gemeente zien welke bijen er al rondvliegen in de gemeente en hoeveel daar - bij goed beheer - nog bij zouden kunnen komen. Ook hebben we samenwerkingen met andere partijen (onder andere bedrijven) opgezet voor gezamenlijke campagnes en acties rond Nederland Zoemt.

Wat was het resultaat?

Enthousiaste gemeenten op het symposium en de eerste gemeenten zijn erkend als Bijvriendelijke gemeente. We hebben een goede samenwerkingssfeer met de partners en duidelijke afspraken. De lesmodules van Wellantcollege zijn ook opgeleverd en we hebben nieuwe partners bij het project gevonden. Volgend jaar kunnen we dus lekker verder.

Project 4: Plantaardige eiwitten (IMVO)

Wat houdt het project in?

Begin 2017 ondertekenden we het internationale IMVO-convenant Plantaardige Eiwitten, samen met minister Ploumen en een aantal andere partijen (onder andere de overheid, fabrikanten, wetenschap en ngo's). Deelnemers aan het convenant zetten zich gezamenlijk in voor het vergroten van beschikbaarheid en aantrekkelijkheid van plantaardige eiwitten voor menselijke consumptie.

Hoe verliep het project?

In het convenant zijn afspraken gemaakt over het bevorderen van duurzame productie in internationale ketens. Daarnaast zijn stappen gezet om te zorgen dat consumenten vaker en sneller kiezen voor plantaardige eiwitten. Er wordt aandacht besteed aan het voorkómen van klimaat- en milieu-impact en aan het verbeteren van arbeidsomstandigheden.

Wat was het resultaat?

Deelnemers aan het convenant spraken af hun kennis te delen en middels projecten bij te dragen aan duurzame (lokale) ontwikkeling. Ecologische en sociale duurzaamheid zijn vanaf de start een integraal en ingebed onderdeel van de keten. Op dit moment loopt een aantal pilotprojecten in India en Zuid-Amerika die uitvoering geven aan het convenant.

3.4. GRONDSTOFFEN

Onze omgeving en de grondstoffen die we eraan onttrekken zijn waardevol en schaars. Toch wordt er nog vaak achteloos mee omgesprongen. Natuur & Milieu zet zich daarom in voor een circulaire economie en bescherming van onze omgeving.

Om ons heen

Eén planeet. Eén aarde: daar moeten we het mee doen. Steeds meer mensen worden zich bewust van het feit dat grondstoffen schaars zijn: op is op. Bovendien groeit het besef dat we te veel weggoien. De manier waarop we onze economie hebben ingericht is niet in balans met de draagkracht van de aarde. We produceren met te veel impact op het milieu, en consumeren met te veel afval en impact op onze leefomgeving.

Zo ontstond het begrip 'circulaire economie': een economie die geen rechte lijn kent van grondstof via gebruik naar afval, maar die gebaseerd is op een cirkel van gebruik en hergebruik. Inzameling en hergebruik van plastics is een bekend voorbeeld. Maar als we eerder in de keten al de cirkel kunnen sluiten, besparen we energie en behouden we nog meer waarde. Dus geen afval hergebruiken, maar werkende onderdelen hergebruiken. Of beter nog: hele producten een langere levensduur geven. Daarvoor moeten we het ontwerp van producten veranderen. En als we producten helemaal niet meer zelf bezitten en alleen betalen voor het gebruik ervan, dan heeft dat ook consequenties voor onder andere eigendom, financiering, aansprakelijkheid en logistiek.

Het gevoel van urgentie om hiermee aan de slag te gaan groeit snel. In 2017 tekenden wij het grondstoffenakkoord. Afgelopen jaar waren bijna vierhonderd partijen aan het werk om dat uit te werken in vijf transitieagenda's (bouw, consumptiegoederen, biomassa en voedsel, kunststoffen, en maakindustrie). Komende jaren gaan wij aan het werk om deze samen met de andere partijen uit te voeren.

Visie

Er is een beperkte hoeveelheid grondstoffen op onze aarde. Daar moeten we om verschillende redenen zuinig mee omgaan: de voorraad is beperkt, de winning gaat ten koste van het milieu, de grondstoffen of producten schaden ecosystemen in de afvalfase en bodems raken uitgeput door de niet-gesloten nutriëntenkringloop.

Natuur & Milieu wil het zuiniger gebruik van grondstoffen in diverse sectoren financieel en praktisch aantrekkelijker maken. Daarvoor willen we onder andere de spelregels voor de circulaire economie verbeteren: het zuinig gebruik van grondstoffen moet bedrijfseconomisch aantrekkelijker worden en de kosten voor negatieve impact moeten in de prijs worden verwerkt. Bedrijvigheid moet meer gaan werken als een ecosysteem, waarbij de reststromen van de een grondstoffen zijn voor de ander.

Ook zetten we in op het verduurzamen van kunststoffen en verpakkingen. Kunststoffen bieden aan de ene kant duidelijke kansen in het verduurzamen van onze economie. Ze kennen echter ook een paar forse uitdagingen in zwerfafval, plasticsoep en beperkte recycling.

Tot slot zetten we in op het duurzaam gebruik van biomassa. Vanwege het hernieuwbare karakter zien veel sectoren het gebruik van biomassa als een kans om te verduurzamen. Natuur & Milieu houdt deze ontwikkeling kritisch in de gaten: grootschalige productie van biomassa zal altijd concurreren met voedselproductie en natuurlijke systemen. Echt duurzame biomassa is schaars en moet daarom alleen daar worden ingezet waar het echt nodig is en er geen ander alternatief voorhanden is.

Project 1: Schoon Belonen

Wat houdt het project in?

Om zwerfafval effectief aan te pakken is, naast statiegeld voor flesjes en blikjes, ook gedragsverandering nodig. En dat is waaraan wij werkten in het project Schoon Belonen, samen met het Afvalfonds Verpakkingen en de Vereniging Nederlandse Gemeenten. Rijkswaterstaat onderzocht onafhankelijk of de buitenruimte in de deelnemende gemeenten echt schoner werd van ons project.

Hoe verliep het project?

De samenwerking was goed, maar het was hard werken om organisaties in beweging te krijgen. In een aantal gemeenten waren bijna de helft van de scholen en verenigingen betrokken bij de aanpak. Maar in de meeste gemeenten bleef het beperkt tot een aantal fanatiekelingen. Gemengde gevoelens dus.

Wat was het resultaat?

In de directe omgeving van de meest actieve maatschappelijke organisaties is een positief effect gemeten op hoe schoon de buitenruimte is. Dat klinkt mager, maar is best bijzonder als je bedenkt dat er al jaren nauwelijks een daling in zwerfafval gemeten wordt. Hoe dan ook is dit niet dé oplossing om zwerfafval mee aan te pakken. Daarvoor is uitbreiding van statiegeld absoluut ook nodig.

Project 2: Statiegeld

Wat houdt het project in?

Tot onze grote vreugde besloot de vorige staatssecretaris van Infrastructuur & Milieu dat zij wilde onderzoeken wat de kosten en de baten zijn van de uitbreiding van het statiegeldsysteem met kleine flesjes en blikjes. Dit naar aanleiding van de lobby van de 'Plastic Soup Surfer' om iets aan de grote hoeveelheid zwerfflesjes te doen. Wij zaten in de klankbordgroep van dit onderzoek.

Hoe verliep het project?

In die groep zaten wij met onze collega's van de Plastic Soup Foundation en het Recyclingnetwerk, maar bijvoorbeeld ook met de frisdrankindustrie, de supermarkten en andere vertegenwoordigers van het bedrijfsleven. Dat leverde enerverende discussies op, maar vooral een onderzoek waarin iedereen zijn zegje heeft kunnen doen. Daardoor hoeft over de resultaten nu geen discussie meer te bestaan.

Wat was het resultaat?

Het resultaat is glashelder: uitbreiding van statiegeld kan zonder al te veel kosten en heeft een flink effect op de hoeveelheid zwerfafval van flesjes en blikjes. De politiek is nu bezig om een oordeel te vellen over de uitbreiding, en daarin laten wij onze stem uiteraard horen. Maar dat doen de supermarkten die fel tegen uitbreiding zijn ook, dus het is nog even afwachten tot duidelijk is of de politiek bereid is te doen wat 80 procent van Nederland graag wil.

Project 3: Grondstoffenakkoord

Wat houdt het project in?

In 2017 hebben negen partijen, waaronder Natuur & Milieu, het grondstoffenakkoord opgesteld. Daarin zijn afspraken gemaakt over hoe wij het gebruik van grondstoffen in 2030 gaan halveren en in 2050 volledig circulair zijn. Inmiddels hebben een kleine vierhonderd partijen zich bij dit akkoord aangesloten. Afgelopen jaar konden wij met hulp van de Adessium Foundation een flinke rol spelen in het uitwerken van de afspraken in zogenaamde transitieagenda's. Die zijn er inmiddels voor de kunststoffen, de bouw, de maakindustrie, biomassa & voedsel, en consumptiegoederen.

Hoe verliep het project?

Het project was echt uniek; nooit eerder is met zoveel partijen tegelijk aan vijf visiedocumenten voor het verduurzamen van sectoren gewerkt. Omdat niemand vooraf precies wist wat een transitieagenda nu eigenlijk is, was het in het begin even aftasten. Maar uiteindelijk hebben wij met elkaar mooie agenda's opgeleverd. Met aanbevelingen over welke convenanten, aanpassingen van regels, subsidies en nieuwe wetgeving er nodig zijn om de doelen te halen.

Wat was het resultaat?

Als een economie echt duurzamer moet worden, is het vooral belangrijk dat de kosten van milieueffecten in de prijs van producten terechtkomen. Zo wordt duurzamer ondernemen vanzelf concurrerender. In deze agenda's hebben wij voorstellen gedaan voor de inzet van uitgebreide producentenverantwoordelijkheid en de vergroening van het belastingstelsel, bijvoorbeeld via een CO₂-heffing, om dat te bereiken. Daarnaast deden we onder meer concrete voorstellen voor de aanpak van zwerfafval en het voorkomen van plasticsoep.

Project 4: Omgevingswet

Wat houdt het project in?

In 2017 stelde de minister van Infrastructuur & Milieu de inwerkingtreding van de nieuwe Omgevingswet uit tot 2021. Zo is er meer tijd voor de ontwikkeling van alle regels en het Digitaal Stelsel Omgevingsrecht (DSO). Natuur & Milieu werkt met een brede coalitie van organisaties aan omgevingsrecht dat onze leefomgeving verbetert. De kwaliteit van onze lucht en water is nog steeds te slecht voor mens en biodiversiteit. Natuur en landschap delven nog te vaak het onderspit bij economische ontwikkeling. Bovendien moet het omgevingsrecht de transitie naar een duurzame samenleving meer bevorderen. Daarom reageren we al sinds de start van de stelselherziening omgevingsrecht gezamenlijk op voorstellen van het ministerie en lobbyen we actief bij het parlement.

Hoe verliep het project?

Begin 2017 reageerden we op de ontwerp-Invoeringswet. Die dreigt de Omgevingswet nog flink te veranderen. Een van de voorstellen is de afschaffing van de landelijke bouwvergunningplicht. Wij zijn voor behoud van die plicht, omdat iedereen vooraf moet kunnen reageren op bouwplannen. We wezen de Raad van State, die moest adviseren over de ontwerp-Invoeringswet en de vier uitvoeringsbesluiten, op de mogelijke risico's en gemiste kansen. Verder drongen we bij het ministerie aan op goede randvoorwaarden voor participatie in de komende Omgevingsregeling. Overheden en bedrijven moeten meepraten door de inbreng van burgers niet als een formaliteit beschouwen, maar als een serieuze bijdrage aan goede besluiten.

Om ons voor te bereiden op het toekomstige werken met de Omgevingswet organiseerden we een Groene bestuurderstafel. Belangrijke conclusie: we moeten onze gezamenlijke capaciteit en expertise ook lokaal slim inzetten. Zo zorgen we ervoor dat alle omgevingsvisies en -plannen genoeg oog hebben voor duurzaamheid, gezondheid, natuur en landschap.

Wat was het resultaat?

Of de Raad van State het met onze commentaren eens is, weten we pas als het wetsvoorstel Invoeringswet naar de Tweede Kamer gaat en de besluiten worden gepubliceerd. In de tussentijd blijven we lobbyen voor verbetering van de voorstellen. Daarnaast participeren we voor zover mogelijk in landelijke projecten, zoals de ontwikkeling van handvatten voor omgevingsplannen door de VNG.

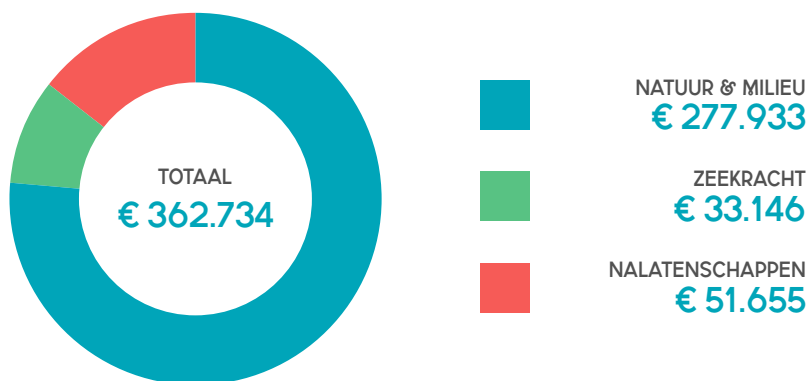
4. FEITEN & CIJFERS

Natuur & Milieu werkt op projectbasis - en steeds vaker structureel - samen met overheden, bedrijven en fondsen. Werkzaamheden die hard nodig, maar lastig financieerbaar zijn, worden mogelijk gemaakt door onze donateurs en de jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij, waarvoor wij zeer dankbaar zijn.

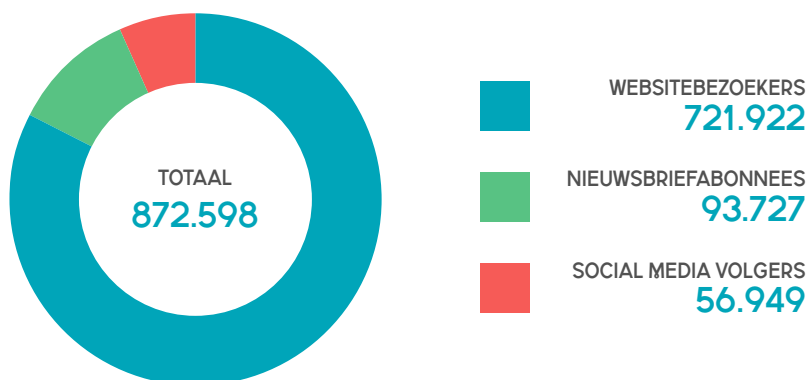
4.1. BEREIK & ACHTERBAN

Voor wie van cijfers houdt: onze donateursinkomsten en ons bereik in kaart gebracht.

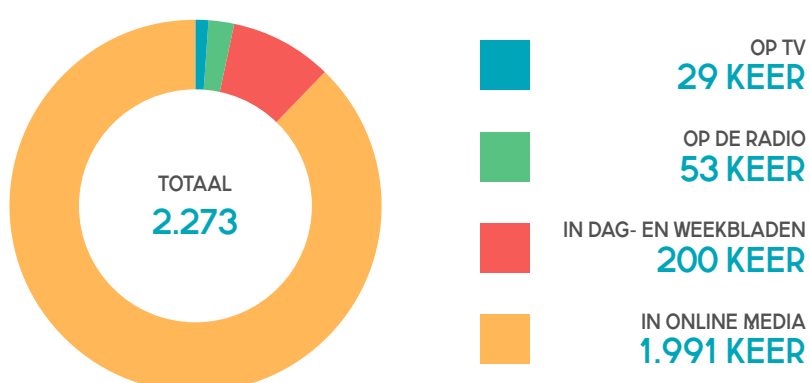
DONATEURS

ONLINE ACHTERBAN

MEDIABEREIK

4.2. SUPPORT

Natuur & Milieu heeft projectgebonden inkomsten uit onder andere overheid, bedrijven en fondsen, waarvoor we soms structureel, maar meestal op projectbasis de samenwerking opzoeken. Daarnaast maken onze donateurs en de Nationale Postcode Loterij met haar jaarlijkse bijdrage het mogelijk dat wij onze onafhankelijke positie behouden en kunnen werken aan onze missie. Wij zijn bijzonder dankbaar voor deze steun.

Donateurs

Team Marketing is verantwoordelijk voor alle particuliere fondsenwervende activiteiten waarmee we onze projecten mede kunnen realiseren. Deze activiteiten zijn erop gericht om mensen voor ons werk te interesseren en ze te vragen Natuur & Milieu te versterken met hun financiële en morele steun. De wervingskosten als percentage van de som van de baten waren in 2017 2,4 procent. Dit is een verbetering ten opzichte van 2016, toen dit percentage 2,7 procent was.

Natuur & Milieu

Natuur & Milieu heeft een trouwe achterban van donateurs: eind 2017 waren het er 7.361. Dit zijn mensen die structureel een gift doen of in de afgelopen twee jaar minimaal één gift hebben gedaan. Dankzij haar donateurs kan Natuur & Milieu blijven werken aan een duurzame toekomst voor iedereen. Daarnaast zijn wij hen zeer dankbaar voor hun betrokkenheid en hun inhoudelijke steun voor de activiteiten van Natuur & Milieu.

Zeekracht

Het project [Zeekracht](#) wordt door 2.330 donateurs gesteund, met een gezamenlijk bedrag van € 33.146. Mede dankzij hun bijdrage kunnen wij blijven werken aan onze gedeelde droom: alle 7 miljoen Nederlandse huishoudens voorzien van duurzame energie van onze eigen Noordzee.

Fondsenwervende activiteiten

In 2017 waren er vier fondsenwervende activiteiten. En ondanks het feit dat één wervingsactie halverwege dit jaar niet doorging, konden we toch een mooie groei realiseren van 7 procent (excl. nalatenschappen).

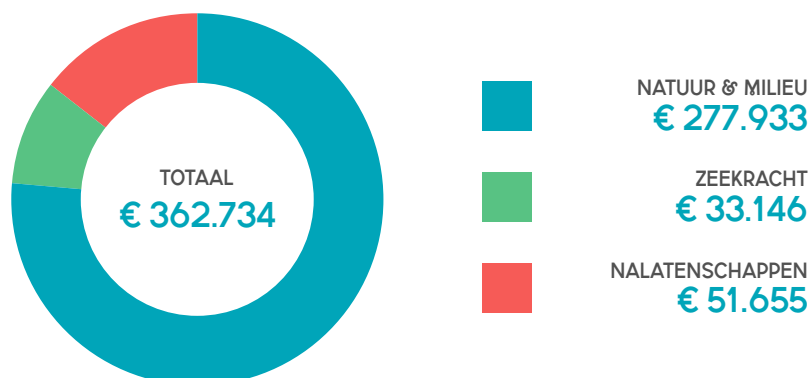
Nalatenschappen

De opbrengst uit nalatenschappen was € 51.655. Dit onderdeel is uiteraard lastig te begroten. Afgelopen jaar hebben we vier mooie nalatenschappen mogen ontvangen.

Communicatie met donateurs

Onze donateurs krijgen twee keer per jaar de nieuwsbrief Update in de brievenbus. Hierin lezen zij wat wij ondernemen met hun giften en achtergrondartikelen en -interviews over de organisatie. Daarnaast zijn veel van onze donateurs geabonneerd op onze e-mailniewsbrief en onze socialemediakanalen, om op de hoogte te blijven van onze actuele activiteiten en nieuws.

DONATEURS

Nationale Postcode Loterij

Ook in 2017 ontvingen wij weer de jaarlijkse bijdrage van € 1,8 miljoen van de Nationale Postcode Loterij om ons werk te steunen. Wij zijn de Postcode Loterij en al haar deelnemers bijzonder dankbaar voor deze bijdrage.

De Nationale Postcode Loterij levert al vele jaren een fantastische bijdrage aan het werk van veel goede doelen in Nederland. Maar liefst 50 procent van de opbrengst van de Postcode Loterij wordt verdeeld over 103 goede doelen die werkzaam zijn op het gebied van Mens en Natuur. [Natuur & Milieu](#) hoort al sinds 1996 bij de goede doelen die op een bijdrage mogen rekenen. We ontvangen per jaar € 1,8 miljoen van de Postcode Loterij; een aanzienlijke bijdrage waarvoor wij zeer dankbaar zijn. Deze financiële steun biedt vaak de mogelijkheid om een project stevig neer te zetten en maakt daarnaast juist die werkzaamheden mogelijk die hard nodig, maar lastig financieerbaar zijn.

Daarnaast ontvingen wij dit jaar een toekenning van € 1,4 miljoen om het project 'De wilde bij in de hoofdrol' mogelijk te maken. In dit project bieden Natuur & Milieu en IVN samen een structurele oplossing voor de problemen van de wilde bij. We zetten in op bijvriendelijk groenbeheer, educatie hierover, citizen science en bewustwordingsacties met burgers. Inmiddels werken we met LandschappenNL en hun project 'De wilde bijenlinie' samen onder de noemer [Nederland Zoemt](#). Samen zorgen we voor structureel meer voedsel en nestgelegenheid voor wilde bijen.

Meer over de Postcode Loterij en haar goede doelen is te vinden op postcodeloterij.nl.

Publieksservice

De Publieksservice van Natuur & Milieu behandelt alle vragen en informatieverzoeken die via e-mail of telefoon binnenkomen vanuit het publiek. Deze vragen hebben in de meeste gevallen betrekking op milieuvraagstukken die in de campagnes van Natuur & Milieu onder de aandacht zijn gebracht middels mediaoptredens, publicaties en nieuwsbrieven. Daarnaast betreffen vragen ook regelmatig de praktische kant van onze inkoopacties.

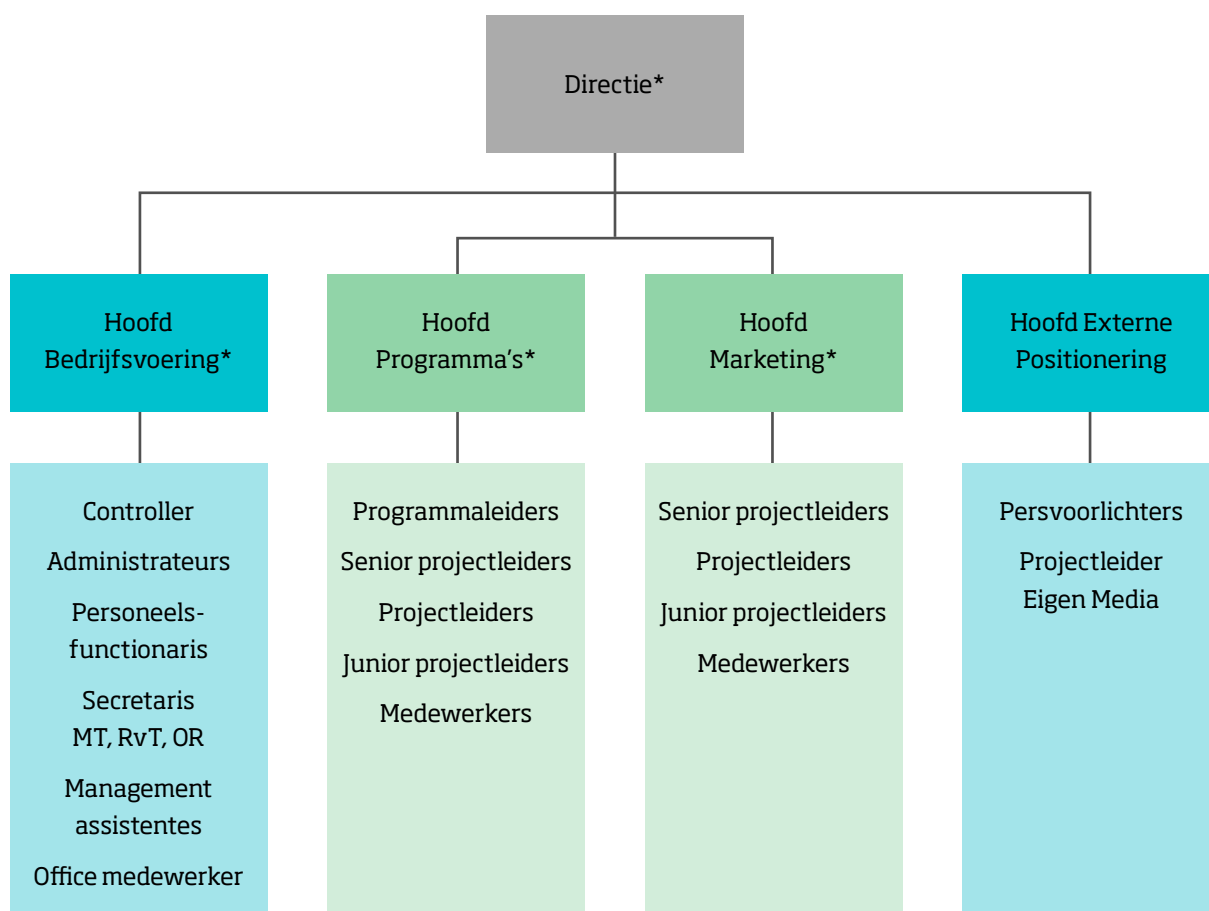
Alle vragen werden in 2017 beantwoord door een vast team van vier betrokken vrijwilligers, onder leiding van een inhoudelijk coördinator. In 2017 zijn 1.381 publieksvragen verwerkt. Van alle binnengekomen berichten waren er 63 kritisch over het handelen van Natuur & Milieu of een van onze partners. Hiermee is het aantal geregistreerde klachten gedaald ten opzichte van 2016 (86 kritische vragen). De gemiddelde afhandeltijd van e-mails was 7,4 dagen.

Het totale aantal publieksvragen daalde afgelopen jaar fors: in 2016 kwamen er nog 2.442 vragen binnen. Dit heeft waarschijnlijk meerdere redenen. Allereerst is er al langere tijd een verschuiving gaande van e-mail naar andere (sociale) mediakanalen voor het stellen van vragen. Daarnaast heeft Natuur & Milieu in 2016 een aantal verschillende nieuwsbrieven samengevoegd. Onder andere hierdoor was het aantal contactmomenten met het publiek lager dan voorheen. Aangezien nieuwsbrieven vaak de aanleiding zijn voor vragen, is het niet verrassend dat er ook minder vragen binnenkwamen.

4.3. ORGANISATIE

Hier is alles te vinden over de organisatiestructuur en de medewerkers van Natuur & Milieu.

Organogram Natuur & Milieu eind 2017

* Lid van het Management Team

Directie/ Bestuur

Natuur & Milieu kent één statutair directeur, die tevens de bestuurder van de stichting is. De taken en bevoegdheden zijn vastgelegd in de statuten en het bestuursreglement. In de uitvoering wordt de directeur ondersteund door het managementteam en de medewerkers.

Tjerk Wagenaar nam per 1 juni 2017 afscheid als directeur. Het statement daarover is [hier](#) te lezen. Hij was sinds 1 december 2010 in functie. Marjolein Demmers is hem opgevolgd met ingang van 1 november 2017. In de tussentijd was Geertje van Hooijdonk directeur a.i.

De directeur van Natuur & Milieu wordt benoemd door de Raad van Toezicht. De Raad maakt jaarlijks in het eerste kwartaal met de directeur resultaatafspraken voor het nieuwe jaar. De realisatie van de resultaatafspraken wordt door de Raad geëvalueerd en beoordeeld.

De beloning van de directeur is gebaseerd op de '[Adviesregeling Beloning Directeuren van Goede Doelen](#)' van Goede Doelen Nederland.

In 2017 bekleedde **Marjolein Demmers** de volgende relevante nevenfuncties:

- Voorzitter College van deskundigen non-food, Stichting Milieukeur
- Lid Raad van Commissarissen van Aquaminerals
- Lid Sustainable Pension Investments Lab (SPIL)
- Raadslid Raad voor de Leefomgeving en infrastructuur (Rli)
- Ambassadeur Duurzaamheid Amersfoort
(klankbord voor de Raad en het College)

Samenstelling Raad van Toezicht December 2017

Marike van Lier Lels

Voorzitter, lid remuneratiecommissie

- Aftredend per: November 2016*
- Herbenoembaar: Nee
- Hoofdfunctie: Professioneel bestuurder
- Nevenfuncties:
- Lid Raad van Commissarissen TKH
 - Lid Raad van Commissarissen RELX
 - Lid Raad van Commissarissen Eneco
 - Lid Raad van Commissarissen NS

* De termijn was verlengd tot mei 2017. Gezien het onvoorziene geval dat er nog geen kandidaat voor het voorzitterschap was en vanaf 1 november 2017 een nieuwe bestuurder, herbenoemden de leden van de Raad Marike van Lier Lels als voorzitter van de Raad tot uiterlijk 1 november 2018.

Jerphaas Donner

Lid

- Aftredend per: December 2019
- Herbenoembaar: Ja
- Hoofdfunctie: Eigenaar BureauDonner, zelfstandig specialist in netwerkorganisaties
- Nevenfuncties:
- Bestuurslid Stichting wAarde
 - Community manager platform G1000.nu
 - Directeur van G1000.pro
 - Founder Milieukontakt Macedonia

Sjoerd van Keulen

Voorzitter auditcommissie

- Aftredend per: November 2017
- Herbenoembaar: Nee
- Hoofdfunctie: -
- Nevenfuncties:
- Adviseur Stichting PharmAcces
 - Lid Raad van Commissarissen Heijmans N.V.
 - Lid Raad van Toezicht WNF

Ellen Kooij

Voorzitter remuneratiecommissie

- Aftredend per: September 2017 (herbenoemd tot 2021)
- Herbenoembaar: Nee
- Hoofdfunctie: Business developer en adviseur op het gebied van Marketing, Fondsenwerving, Branding en Innovatie voor organisaties met een sociale en/of duurzame missie of doelstelling als partner HopStep&Leap Company
- Nevenfunctie: Voorzitter Raad van Toezicht '100WEEKS'

Hans van der Vlist

Lid

Aftredend per: April 2020

Herbenoembaar: Nee

Hoofdfunctie: -

Nevenfuncties:

- Voorzitter Adviescommissie Water
- Voorzitter bestuur Kennisinstituut Duurzaam Verpakken
- Voorzitter bestuur Stichting De Schiedamse molens
- Voorzitter bestuur Nederlandse Stichting Geluidshinder
- Voorzitter Raad van Commissarissen N.V. Slibverwerking Noord-Brabant
- Voorzitter Stichting Streekeigen Producten Nederland
- Plaatsvervangend voorzitter Commissie voor de milieueffectrapportage
- Lid Raad van Toezicht Stichting Platform 31
- Lid Raad van Commissarissen Stichting Vestia Groep
- Lid bestuur Stichting Kennis en Innovatie Centrum Westelijke Veenweiden
- Lid Raad van Toezicht Springtij
- Lid Begeleidingscollege Planbureau voor de Leefomgeving (PBL)
- Buitengewoon raadslid Onderzoeksraad voor Veiligheid

Marieke van der Werf

Lid auditcommissie

Aftredend per: September 2018

Herbenoembaar: Ja

Hoofdfunctie: Partner/Directeur Dröge & van Drimmelen

Nevenfuncties:

- Ambassadeur Grondstoffen van het bestuurlijk netwerk Gemeenten voor Duurzame Ontwikkeling
- Lid Raad van Advies NUDGE
- Lid Raad van Advies ACRRES
- Lid Raad van Advies Social Enterprises NL
- Voorzitter Visiegroep Duurzaamheid CDA
- Directeur Dr2 New Economy
- Directeur Energietransitie Groen Gas Nederland

Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van Natuur & Milieu houdt integraal toezicht op het beleid van en de algemene gang van zaken in de organisatie. De Raad staat de directeur en het MT, gevraagd en ongevraagd, met advies terzijde. Taken en bevoegdheden van de Raad zijn vastgelegd in de statuten en het Reglement Raad van Toezicht.

De Raad van Toezicht van Natuur & Milieu bestaat uit vijf tot negen personen, en is samengesteld aan de hand van een profielschets. Deze is gebaseerd op de aard en werkzaamheden van de organisatie en de gewenste deskundigheid, ervaring en onafhankelijkheid van de leden. De huidige leden van de Raad komen uit de sfeer van het bedrijfsleven, de financiële en advieswereld, de rijksoverheid en maatschappelijke ondernemingen en organisaties. De leden van de Raad van Toezicht ontvangen geen financiële beloning.

De Raad kijkt elk jaar kritisch naar zijn samenstelling: is deze nog steeds adequaat in relatie tot de ontwikkeling van de organisatie? Dat doet de Raad tijdens zijn jaarlijkse evaluatie waarbij de Raad de uitoefening van zijn toezichthoudende rol tegen het licht houdt.

Verslag Raad van Toezicht

De Raad van Toezicht van Natuur & Milieu kwam in 2017 vijf keer plenair bijeen en hield drie telefonische vergaderingen. De auditcommissie kwam zes keer bijeen en had bijna maandelijks contact met de (waarnemend) directeur en het hoofd Bedrijfsvoering om de financiële ontwikkelingen nauw te monitoren. De remuneratiecommissie sprak onder andere enkele keren met de OR-leden van Natuur & Milieu en begeleidde de sollicitatieprocedure voor een nieuwe directeur.

Op de agenda van de Raad stonden dit jaar vooral de ontwikkelingen binnen Natuur & Milieu centraal, zoals de reorganisatie, het vertrek van de directeur en het financiële verlies in 2016. Daarnaast kwamen aan de orde: de voortgang van de projecten, de acquisitieresultaten, de ontwikkeling van de financiën, werving nieuwe directeur, opvolging voorzitter en voorzitter auditcommissie, wiens termijn in november 2017 afliep, het jaarverslag en de jaarrekening 2016 en de begroting 2018. In de loop van het jaar was er ook weer meer tijd om stil te staan bij de inhoudelijke ontwikkelingen en gaven enkele medewerkers in de vergaderingen van de Raad presentaties over de thema's waaraan Natuur & Milieu werkt.

De Raad besprak in het voorjaar, in aanwezigheid van de accountant, het accountantsrapport bij de jaarrekening 2016. De accountant gaf aan dat, ondanks het negatieve resultaat, het algehele beeld van de beheersing van de interne processen goed is. Evenals in 2016 heeft de Raad van Toezicht ook in 2017 extra aandacht besteed aan de financiële situatie en de vinger aan de pols gehouden. De vergaderingen van de Raad van Toezicht waarin de jaarrekening 2016 en de managementletter 2017 van de accountant op de agenda stonden, werden voorbereid door de auditcommissie. Deze besprekingen in de auditcommissie vonden plaats in aanwezigheid van de accountant van Mazars. De managementletter van de accountant geeft aan dat Natuur & Milieu meerdere verbeteringen heeft doorgevoerd sinds 2014, waaronder een efficiencytraject voor de administratie van projecten.

Samenstelling Raad van Toezicht

In 2017 was de Raad van Toezicht op de gewenste sterkte van zes leden. Door de interne en financiële ontwikkelingen binnen Natuur & Milieu was de eerste helft van 2017 geen geschikt moment om op zoek te gaan naar een nieuwe voorzitter. Voor de continuïteit en om de nieuwe directeur, die vanaf 1 november in dienst is, te kunnen ondersteunen, besloot de Raad mijn termijn te verlengen tot uiterlijk 1 november 2018. Inmiddels is het zoeken naar een nieuwe voorzitter hervat.

Weg omhoog

Uit dit jaarverslag blijkt dat Natuur & Milieu in 2017 financieel de weg omhoog heeft ingezet. Het slechte resultaat van 2016 is in 2017 omgebogen en Natuur & Milieu heeft 2017 beter afgesloten dan voorzien. Voor dit jaar was een negatief resultaat begroot, maar ondanks de extra incidentele kosten als gevolg van de reorganisatie, is het resultaat over 2017 toch onder het begrote tekort gebleven. De Raad heeft er vertrouwen in dat deze opgaande lijn doorzet en het resultaat in 2018 neutraal is.

Naast de financiële opwaartse lijn, is ook de rust weergekeerd in de organisatie en is er hard gewerkt aan het bereiken van mooie resultaten op de thema's van Natuur & Milieu: voedsel, energie, grondstoffen en mobiliteit. In dit jaarverslag ziet u dat terug. Met Marjolein Demmers als nieuwe directeur denken we intern de organisatiestructuur steviger te verankeren en extern nog meer slagkracht te hebben en impact te realiseren.

De Raad dankt de (waarnemend) directeur en het managementteam, de overige medewerkers en vrijwilligers van Natuur & Milieu voor hun betrokken en succesvolle inzet voor de organisatie, ook in een voor velen lastig jaar. En we danken alle partners en financiers van Natuur & Milieu voor hun blijvende vertrouwen en steun.

Namens de Raad van Toezicht,
Utrecht, maart 2018

Marieke van Lier Lels

[Verantwoordingsverklaring](#)

Personeel & Bedrijfsvoering

Onze medewerkers zijn de grootste kracht van Natuur & Milieu. Ons personeelsbestand bestaat uit gedreven medewerkers voor wie werken bij Natuur & Milieu niet zomaar een baan is, maar een manier om samen een gedeelde missie te realiseren. Wij werken vanuit twee ondernemende teams: Programma's en Marketing. Daaraan wordt ondersteuning geleverd door de teams Externe Positionering en Bedrijfsvoering.

Personeelsbezetting

Alle aantallen en percentages die betrekking hebben op de personeelsbezetting zijn inclusief de Groene11 en exclusief stagiaires, uitzend- en oproepkrachten. In 2017 bedroeg het gemiddelde aantal fte's 38,08. Eind 2017 had Natuur & Milieu 44 medewerkers (35,5 fte) in dienst.

Totaal medewerkers

	Totaal	Fulltime	Parttime	Fte
Man	11	1	10	8,5
Vrouw	33	3	30	27
Totaal	44	4	40	35,5

In- en uitstroom

Er traden in 2017 10 medewerkers in dienst. Alle medewerkers die bij Natuur & Milieu in dienst treden, starten met een arbeidsovereenkomst voor bepaalde tijd.

	Totaal	Fulltime	Parttime
Man	4	0	4
Vrouw	6	1	5
Totaal	10	1	9

Wat betreft de uitstroom: één medewerker ging met pensioen en 22 medewerkers verlieten de organisatie om verschillende redenen. De reorganisatie was hierin een belangrijke factor.

Flexibele schil

In voorkomende gevallen werd gewerkt met freelancers/zzp'ers of adviesbureaus, voornamelijk voor tijdelijke (project)functies, ter vervanging en/of als specifieke kennis of competenties nodig zijn die we zelf niet in huis hebben. Ook werkten in 2017 tijdelijk een aantal oproep- en uitzendkrachten voor Natuur & Milieu, voornamelijk voor specialistische expertise, ondersteunende werkzaamheden, of als tussenoplossing tot vacatures waren ingevuld.

Stagiairs/afstudeerders

Natuur & Milieu biedt studenten graag de mogelijkheid om stage te lopen of een afstudeeronderzoek te doen. Stagiairs worden in de teams opgenomen en draaien zo veel mogelijk mee in het team. Op die manier kunnen ze veel leren en een nuttige bijdrage leveren aan projecten. Vier stagiairs hebben in 2017 hun stage of afstudeerproject uitgevoerd en/of afgerond.

Vrijwilligers

Natuur & Milieu is blij met de steun van een aantal vrijwilligers die op regelmatige basis werken op ons kantoor. Deze vrijwilligers beantwoorden bijvoorbeeld publieksvragen, ondersteunen in onderzoeken en projecten, of houden ons archief bij.

Ziekteverzuim

Het ziekteverzuim was gemiddeld over het hele jaar 4,8 procent. Er was een duidelijke correlatie tussen ziekteverzuim en 'onrust' in de organisatie. In het eerste en tweede kwartaal, waarin de reorganisatie speelde, was het ziekteverzuim hoger dan in het derde en vierde kwartaal. Er was voornamelijk sprake van kortdurend verzuim en in enkele gevallen van langdurig verzuim. Het terugdringen en met name voorkomen van verzuim heeft de aandacht en sinds 2017 werkt Natuur en Milieu samen met een nieuwe Arbodienstverlener die ons hierin begeleidt.

Competentieontwikkeling en beoordeling

Elke medewerker heeft jaarlijks ten minste drie gesprekken over zijn/haar resultaten en competentieontwikkeling. Aan het begin van het jaar worden er per medewerker resultaatafspraken gemaakt; deze worden rond de zomer geëvalueerd. Het jaar wordt afgesloten met een beoordelingsgesprek; hierin worden de behaalde resultaten beoordeeld. Ook houdt elke medewerker minimaal eenmaal in de twee jaar een 360° feedbackronde, waarin hij/zij directe collega's vraagt feedback te geven op zijn/haar functioneren.

Tijdens de drie gesprekken wordt ook aandacht besteed aan competentieontwikkeling, met twee invalshoeken: competentieontwikkeling die nodig is voor optimaal functioneren, en door de medewerker gewenste competentieontwikkeling voor zijn of haar persoonlijke ontwikkeling. Eind 2017 is begonnen met de herziening van de beoordelingssystematiek en die zal in 2018 worden aangepast, indien daar reden voor is.

Opleidingen

Voor de groei van medewerkers, en daarmee ook de organisatie, is het belangrijk dat er voldoende aandacht en ruimte is voor groei door middel van trainingen, opleidingen en workshops op bepaalde gebieden. Natuur & Milieu vindt het belangrijk dat medewerkers leren en groeien in hun kennis, vaardigheden (competenties) en houding. Dit gebeurt zo veel mogelijk in lijn met de strategie van de organisatie.

Methoden die we daarvoor gebruikten zijn:

- In-company training: maatwerktrajecten door (externe) opleiders die in huis worden gegeven voor specifieke opleidingsvragen;
- Cursus of training buiten de deur: voor de ontwikkeling van competenties en als ondersteuning van hoogwaardige en ontwikkelingsgerichte vaardigheden;
- Intervisie: om de overdracht van kennis en ervaring te vergroten, voeren medewerkers geregeld intervisiegesprekken aan de hand van concrete cases over de praktijk van alledag;
- Training on the job: medewerkers worden begeleid door mentoren en/of managers bij het verwerven van praktische vaardigheden en kennis.

Arbeidsvoorwaarden

Natuur & Milieu heeft een eigen arbeidsvoorwaardenregeling. De organisatie biedt ruime mogelijkheden om parttime te werken en een goede reiskostenregeling, die ook weer wordt getoetst. Natuur & Milieu werkt volgens Het Nieuwe Werken en wordt daarin goed door ICT-middelen ondersteund. Eind 2017 is begonnen met de herziening van het arbeidsvoorwaardenreglement en dat zal in 2018 worden aangepast, indien daar reden voor is.

Functiehuis

In 2017 is het bestaande functiehuis met functiebeschrijvingen gescreend en herzien, zodanig dat het aansluit bij de huidige (gewenste) situatie en bij het gewenste kwaliteitsniveau. Daarbij is ook het competentiehandboek herzien. Tevens is er een beloningsbenchmark met vergelijkbare functies bij andere vergelijkbare organisaties uitgevoerd. In 2018 wordt met het vernieuwde functiehuis gewerkt.

Inwerkprogramma

Om een nieuwe collega zo goed mogelijk te laten landen in de organisatie en daarmee op de juiste manier 'up and running' te krijgen, is het belangrijk om hem/haar te voorzien van de juiste handvatten en kaders. Een goed inwerkprogramma is daarbij belangrijk. Het inwerkprogramma is in 2017 onder de loep genomen en op onderdelen aangescherpt. Daarbij moet niet alleen worden gedacht aan werkinhoud maar juist ook aan factoren als wegwijzen maken op kantoor, de ongeschreven regels en cetera.

Projectmanagementsysteem

Natuur & Milieu werkt projectmatig. Om goed zicht te hebben op de status van projecten is het project Vereenvoudiging In Projectadministratie (VIP) gestart. In oktober 2016 is het projectadministratiesysteem vervangen door Exact Synergy. In 2017 zijn extra rapportages geïmplementeerd en is het systeem verder gefinetuned. Dit systeem is minder complex, het vergt minder tijd om aansluitingen met de financiële administratie te krijgen en geeft in real time inzicht in de status van de projecten. Projectleiders hebben sinds de invoering meer inzicht en grip op de financiële stand van zaken van de projecten.

In het tweede kwartaal van 2018 zal VIP fase 2 (VIP2) geïmplementeerd worden. Project VIP2 betreft het digitaliseren van het Purchase to pay (P2P-)proces. Het digitaliseren van de inkoopfacturatie, het goedkeuringsproces en de betalingen van de inkoopfacturen zal leiden tot een efficiëntere werkwijze en een beter inzicht in de voortgang van het proces. Bovendien is het duurzamer doordat de oude werkwijze met papieren factuurstromen geminimaliseerd wordt.

ICT

In het kader van Het Nieuwe Werken is besloten in 2018 over te stappen op werken in de Cloud. Hiertoe zijn we in 2017 gestart met de eerste voorbereidingen. Er was een inventarisatie van een nieuwe opzet van het digitale archief, waarin de werkdocumenten worden opgeslagen. Deze nieuwe opzet wordt in 2018 overgezet naar Sharepoint.

De huidige laptops zijn inmiddels afgeschreven en verouderd. Besloten is deze in 2018 te vervangen en zo ook het werken in de Cloud optimaal te kunnen ondersteunen.

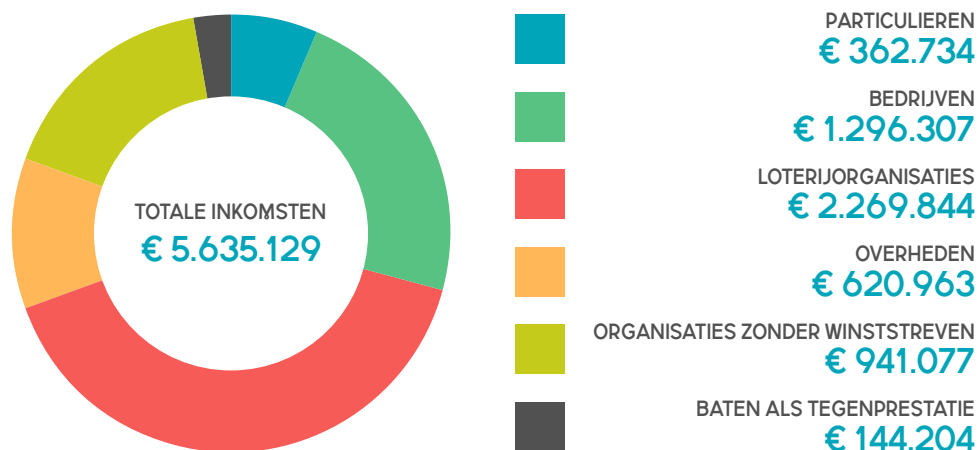
Ondernemingsraad

Naast de basistaken, zoals reageren op wijzigingen in arbeidsvoorwaarden en organisatie, waren de speerpunten van de Ondernemingsraad in 2017: de werkdruk, de financiën en de implementatie van de reorganisatie. In het voorjaar zwaaide Frouke Pieters af. Zij is niet vervangen. De ondernemingsraad bestond eind 2017 uit: Sophia van der Ende, Kristel Lageweg, Peter de Jong en Kawire Gosselink.

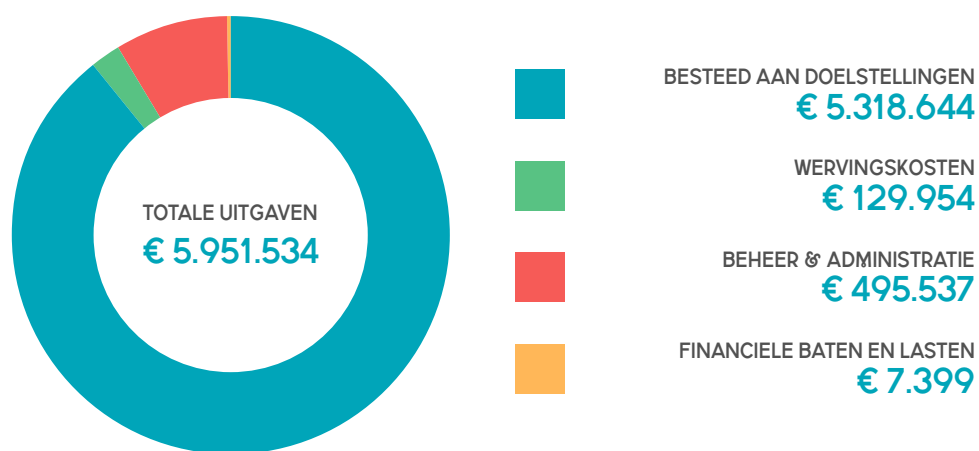
5. FINANCIËN

Hier vindt u de jaarrekening en de toelichting op onze inkomsten en uitgaven in 2017.

TOTALE INKOMSTEN

TOTALE UITGAVEN

De cruciale financiële uitdaging voor 2017 was om de kosten en baten weer met elkaar in balans te krijgen na het negatieve resultaat uit 2016. Een extra uitdaging hierbij was dat er in 2017 niet alleen werd gereorganiseerd, maar ook verhuisd. Mede daardoor was er voor 2017 een negatief resultaat van -€ 350.000 begroot. Natuur & Milieu is erin geslaagd om binnen deze begroting te blijven, ondanks het feit dat begin van het jaar duidelijk werd dat er ook nog een directeurswissel moest plaatsvinden. Het uiteindelijke resultaat was -€ 316.405, en daarmee minder negatief dan begroot.

Dit resultaat leidde tot een afname van de continuïteitsreserve van € 3.696.703 tot € 3.463.173. In deze cijfers is het effect verwerkt van een in de Richtlijn 650 voor Fondsenwervende instellingen van de Raad voor de Jaarverslaggeving opgenomen stelselwijziging met betrekking tot de verwerking van de baten uit nationale loterijen. Dat betekent een vermogensmutatie in de continuïteitsreserve ultimo 2016 van € 1.800.000 (zie ook paragraaf 2.4 van de jaarrekening).

Steun

Natuur & Milieu wist binnen de begroting te blijven door de inzet en kwaliteit van haar medewerkers en door de kostenbesparing die voortkwam uit de doorgevoerde reorganisatie. Daarnaast zijn we dankbaar voor de steun die we krijgen van onze partnerrelaties, met name in de relatie met de Nationale Postcode Loterij.

Vooruitblik 2018

De begroting en het jaarplan voor 2018 laten een positief beeld zien. Voor 2018 is er dan ook op [nul](#) begroot. Nu we financieel in rustiger vaarwater zitten, kan Natuur & Milieu weer beter vooruitkijken en vol inzetten op het bereiken van nog meer impact. Om dit verder te concretiseren zal de organisatie in 2018 een nieuwe meerjarenvisie en daaraan gekoppelde meerjarenbegroting ontwikkelen.

Met versterking van de acquisitie en meer grip op de projectuitgaven verwachten we in 2018 de verliezen achter ons te kunnen laten. Daarbij streven we ernaar om de reservepositie van Natuur & Milieu weer te kunnen verstevigen. Deze positie is nodig om risico's die zich onverhoopt voordoen te kunnen opvangen.

JAARREKENING

De jaarrekening 2017 is [hier](#) te lezen. In de jaarrekening is ook de toelichting opgenomen van het bestedingspercentage baten en het percentage kosten eigen fondsenwerving/baten eigen fondsenwerving. Het beleid van Natuur & Milieu is de kosten fondsenwerving steeds zo laag mogelijk te houden, zodat de kosten slechts beslag leggen op een beperkt deel van de opbrengsten. Daarbij zorgen we ervoor dat we altijd substantieel onder het maximum van de CBF-norm van 25 procent blijven.

ACCOUNTANTSVERKLARING

De controleverklaring van de accountant is [hier](#) te lezen.

BIJLAGE A bij jaarverslag 2017

Verantwoordingsverklaring

Directie/bestuur en de Raad van Toezicht onderschrijven een verantwoordingsverklaring. Daarmee onderschrijven zij dat:

1. er een duidelijk onderscheid is tussen de functie 'toezicht houden' en de functies 'besturen' en 'uitvoeren';
2. de organisatie effectief en efficiënt werkt, opdat haar middelen optimaal worden aangewend voor het realiseren van de doelstelling;
3. de organisatie streeft naar optimale relaties met belanghebbenden.

De verklaring voldoet aan de eisen van het CBF-keur van het Centraal Bureau Fondsenwerving.

Ad 1. Natuur & Milieu heeft een bestuursstructuur waarin de directie formeel het bestuur vormt met de daarbij horende verantwoordelijkheden en bevoegdheden. Het 'toezicht houden' is neergelegd bij de Raad van Toezicht. Deze keurt de strategie, het jaarplan, de begroting, de jaarrekening en het jaarverslag goed. De Raad bewaakt daarbij de missie en de statutaire doelstellingen van de organisatie. Ook bewaakt de Raad de ontwikkeling van de financiën en de beheersprocessen. De Raad heeft uit eigen gelederen een auditcommissie ingesteld die de ontwikkeling van de financiën van de organisatie tot in detail bewaakt. De bevoegdheden van bestuur, Raad van Toezicht en auditcommissie zijn vastgelegd in de statuten van de stichting en nader uitgewerkt in de reglementen. Daarin staan ook de bepalingen om functievermengingen en onafhankelijkheidsconflicten van bestuurders en/of toezichthouders te voorkomen.

Ad 2. Natuur & Milieu werkt met een voortschrijdende meerjarenbegroting op hoofdlijnen en een meer gedetailleerde jaarbegroting. Directie/bestuur en Raad van Toezicht evalueren regelmatig de effectiviteit en efficiëntie van de werkzaamheden. Omdat wij een projectenorganisatie zijn, houden zij de voortgang van de projecten, financieel en inhoudelijk, op kwartaalbasis tegen het licht. De Raad van Toezicht keurt de jaarrekening goed en voert minimaal tweemaal per jaar een gesprek met de accountant van de organisatie. Deze gesprekken vinden plaats:

- nadat de accountant de jaarrekening heeft gecontroleerd;
- na een tussentijdse controle, aan de hand van een door de accountant opgestelde interim managementletter.

De Raad van Toezicht evalueert, samen met de directeur, jaarlijks het functioneren van de accountant.

Ad 3. Natuur & Milieu heeft drie kernactiviteiten:

1. consumenten handelingsperspectief bieden op het gebied van duurzaamheid;
2. stimuleren van duurzaam, innovatief overheidsbeleid;
3. motiveren van bedrijven om groene businesscases te ontwikkelen.

Coalities bouwen, campagnes en opinievorming zijn daarbij belangrijke instrumenten. Deze zetten we in om milieudoelen versneld te realiseren, draagvlak en mobilisatiekracht te ontwikkelen en duurzaamheid een belangrijke beslissingsfactor te laten zijn.

Steevast is communicatie een cruciaal onderdeel bij de inzet van genoemde instrumenten. Deze communicatie betreft intensief contact met veel verschillende partijen in bestuur, politiek, bedrijfsleven, wetenschap, maatschappelijke organisaties en media. Maar ook met belanghebbenden zoals financiers, donateurs en samenwerkingspartners. We onderscheiden een aantal informatiestromen en -vormen, gericht op specifieke doelgroepen:

- **financiers:** tussen- en eindverslagen van projecten en campagnes, al dan niet voorzien van een accountantsverklaring;
- **donateurs:** digitale en papieren nieuwsbrieven, de jaarbrief, het jaarverslag en de jaarrekening, voorzien van een goedkeurende accountantsverklaring;
- **samenwerkingspartners:** bijeenkomsten, overleggen, nieuwsbrieven en schriftelijke rapportages;
- **geïnteresseerden:** website, digitale nieuwsbrieven, sociale media.

Risicomanagement

In het huidige tijdsgewricht van dynamische maatschappelijke en politieke ontwikkelingen is het meer dan ooit noodzakelijk mogelijke risico's voor de continuïteit van de organisatie in kaart te brengen en deze waar mogelijk en nodig te minimaliseren.

In de gemaakte analyses worden de risico's ingeschat langs drie wegen: kans, impact en prioriteit. Het oordeel op deze drie punten leidt al of niet tot een beheersmaatregel, waarbij geldt dat de eerste verantwoordelijkheid voor zo'n maatregel ligt bij degenen wier werk wordt geraakt door dat risico. Als voorbeeld: het bewaken van het imago risico bij uitingen in de pers ligt bij de persvoorlichters en de woordvoerders van de organisatie.

Het overall bewaken van de in de risicoanalyse geïdentificeerde risico's en de daarbij benoemde beheersmaatregelen is de verantwoordelijkheid van het MT van Natuur & Milieu, met als eerste aanspreekpunt het hoofd Bedrijfsvoering. In zijn reguliere rapportages aan de Raad van Toezicht neemt de directeur de ontwikkelingen ten aanzien van de risico's mee.

Mogelijke risico's

Natuur & Milieu onderscheidt drie categorieën van risico's:

- risico's ten aanzien van haar maatschappelijke en politieke positie;
- financiële risico's;
- risico's op het gebied van bedrijfsvoering.

Binnen deze drie categorieën heeft het MT de volgende belangrijkste risico's geïnventariseerd, deze beoordeeld en voorzien van een beheersmaatregel:

Categorie	Risico	Kans	Impact	Prioriteit	Beheersmaatregel
Positie	Politiek/ bestuurlijk risico door verliezen/ verslechteren van onze positie in Den Haag en/of ten opzichte van andere milieuorganisaties.	Klein	Middel	Normaal	Met regelmaat gesprek aangaan met stakeholders.
Positie	Imagorisico a.g.v. uitingen in de media.	Klein	Middel	Normaal	Goede afspraken over woordvoering en goede persvoorlichters.
Positie	Botsende belangen in de samenwerking met derden.	Middel	Middel	Normaal	Investeren in het opbouwen van goede relaties (verwachtingen management), o.a. door heldere afspraken in contracten.
Financiën	Onvoldoende externe financiering door bedrijven.	Middel	Groot	Hoog	Versterken acquisitie- en onderhandelingsvaardigheden door middel van trainingen. Inzetten op meerjarige financieringscontracten. Voldoende continuïteitsreserve om tegenvallers op te vangen
Financiën	Het (gedeeltelijk) wegvallen van de jaarlijkse bijdrage van de Nationale Postcode Loterij (NPL).	Klein (of middel)	Groot	Hoog	Relatiemanagement NPL heeft prioriteit. Bij het wegvallen van (een deel van) de NPL-bijdrage moet dit door de continuïteitsreserve opgevangen kunnen worden. Dit om over voldoende middelen te beschikken om als goed werkgever een forse en naar het personeel toe verantwoorde reorganisatie te kunnen uitvoeren. Tevens relaties opbouwen met andere fondsen om andere inkomstenbronnen aan te boren.
Bedrijfsvoering	Internetlijnen vallen weg.	Klein	Groot	Hoog	Er is een serviceovereenkomst met de dienstverlener. Er is geen back-up vanwege het beperkte risico en de kosten voor een extra lijn.
Bedrijfsvoering	Vertrek sleutelfiguren op gebied van netwerk en/of kennis.	Middel	Middel	Normaal	Aanbieden aantrekkelijk loopbaanbeleid en mogelijkheden tot doorgroeien. Invoeren programma leiderschap. Opvolgingsscenario's uitwerken. Kennis en netwerk delen binnen elk team waardoor betere borging hiervan gegarandeerd is.
Bedrijfsvoering	Datalekken.	Klein	Middel	Hoog	Er wordt gewerkt aan het voldoen aan de eisen van de <i>EU General Data Protection Regulation</i> .
Wet- en regelgeving	Nieuwe eisen jaarverslag.	Klein	Middel	Normaal	Het jaarverslag 2017 wordt volgens de nieuwe richtlijnen opgesteld.

In onze risicoanalyse hebben we bij de risico's rond naleving van wet- en regelgeving met name aangegeven dat er een risico kan zijn door het niet voldoen aan de nieuwe regelgeving rond het jaarverslag. Om hier geen risico te lopen heeft Natuur & Milieu vanuit de afdeling Bedrijfsvoering zich goed ingelezen en voorbereid op de nieuwe eisen die aan het jaarverslag worden gesteld. Voor een organisatie als Natuur & Milieu is onze reputatie bij politiek, donateurs, bedrijven en samenwerkingspartners van essentieel belang en naleving van wet- en regelgeving staat dan ook hoog op de agenda van onze organisatie. Ook de fiscale regelgeving heeft de aandacht van het MT en de Raad van Toezicht, zodat we tijdig kunnen inspelen op relevante ontwikkelingen, zoals ook in de jaarrekening is aangegeven.

De medewerkers van de Groene11 houden ook de voor de lidorganisaties, zoals Natuur & Milieu, relevante ontwikkelingen in wet- en regelgeving nauwlettend in de gaten. Daardoor kunnen wij en onze collega's vroegtijdig anticiperen en de naleving optimaal houden.

Als het gaat om haar positie bewaakt Natuur & Milieu haar onafhankelijkheid, reputatie en geloofwaardigheid. Dat geheel geeft ons namelijk de vrijheid ons kritisch op te stellen ten opzichte van beleid en gedrag van overheden en bedrijven, ook als de onderwerpen zeer gevoelig liggen. Onze reputatie en geloofwaardigheid zijn gebaseerd op onze heldere analyses en de onderbouwde alternatieven en oplossingen die wij aandragen. Bovendien zijn wij open, zorgvuldig en transparant in onze handelwijze en berichtgeving. De directeur is op de hoogte van alle externe uitingen van de organisatie.

Risicoanalyse projecten

Zowel inhoudelijk als financieel checken we onze projecten voor de start op realisme, fiscaliteit en debiteurenrisico. Waar nodig nemen we maatregelen om mogelijke risico's af te dekken. In de loop van een project zijn adequate informatievoorziening en kwartaalcontrole op resultaat, tijd en geld het adagium.

In onze risicoanalyse bepalen we vooraf de 'risk appetite': welk risiconiveau zijn we bereid te aanvaarden voordat maatregelen noodzakelijk zijn? Daarbij richten we de risicoanalyse op gebeurtenissen die – als zij zich voordoen – een negatief effect hebben op het bereiken van de doelstellingen van de organisatie. In de formulering van de beheersmaatregelen maken we een onderbouwde keuze voor eventuele 'risk responses'.

Ervaren risico's in 2017

Bij de start van het verslagjaar was de in het vorig jaarverslag beschreven reorganisatie nog niet afgerond. Een ingrijpende reorganisatie gaat vaak gepaard met het vertrek van sleutelfiguren (zie ook bovenstaande risicotabel). Dat gebeurde ook, maar de organisatie slaagde erin dit op te vangen door de inzet van andere collega's, en deels door goede nieuwe krachten te werven, zodat zowel de continuïteit als de kwaliteit van het werk gewaarborgd konden worden. Dat gold ook voor de positie van directeur die vacant kwam en die succesvol kon worden ingevuld in de persoon van Marjolein Demmers. Een reorganisatie heeft ook effect op de sfeer en het werkplezier. Het MT heeft ingezet op herstel van vertrouwen en het bouwen aan een vitale organisatie; dit resulteerde in een betere sfeer, minder ziekteverzuim en hogere productiviteit in de loop van het jaar.

Een tweede risico dat speelde in 2017 was de financiële situatie. Er werd alles op alles gezet om een resultaat conform de begroting te behalen en niet opnieuw met een zwaar negatief resultaat het jaar te moeten afsluiten. Dit is gelukt, daarbij aantekend dat 2017 wel wordt afgesloten met een negatief resultaat, zoals begroot. De organisatie verwacht de in 2017 ingezette financiële lijn door te kunnen trekken naar 2018 en dat jaar zonder verlies af te kunnen sluiten.

Het in het najaar van 2016 geïmplementeerde nieuwe projectadministratiesysteem, waarmee het beheer van de financiën sneller en adequater kan plaatsvinden, droeg en draagt bij aan een effectievere financiële huishouding. In 2018 vindt een verdere digitalisering van de financiële administratie plaats, die ook zal bijdragen aan verdere effectiviteits- en efficiëntieslag van deze administratie, gepaard gaande met minder papierverbruik.

Tenslotte was de verhuizing naar een ander kantoorgebouw een derde risico. Deze verhuizing verliep goed en conform plan. Natuur & Milieu is nu gehuisvest in een mooi, prettig, duurzamer en goedkoper pand aan de Arthur van Schendelstraat in Utrecht. Op dezelfde vloer zijn Stichting De Noordzee, de Natuur- en Milieufederatie Utrecht en de Vereniging voor Milieurecht als onderhuurders gehuisvest. In het complex zitten verder nog meerdere andere voor het werk van Natuur & Milieu relevante organisaties.

Jaarrekening 2017

NATUUR & MILIEU

Natuur & Milieu
Arthur van Schendelstraat 600
3511 MJ Utrecht

Inhoudsopgave

1	Balans per 31 december 2017	3
2	Staat van baten en lasten over het boekjaar 2017	4
3	Kasstroomoverzicht	5
4	Grondslagen voor waardering en van resultaatbepaling	6
5	Toelichting op de balans per 31 december 2017	9
6	Toelichting op de staat van baten en lasten over 2017	13
7	Verdeling uitvoeringskosten naar bestemming	17
8	Toelichting verdeling uitvoeringskosten naar bestemming	18
9	Overige gegevens	
	Vaststelling en goedkeuring	19
	Resultaatbestemming	19
	Gebeurtenissen na balansdatum	19
	Bijlage: Begroting 2018	20

1. Balans per 31 december 2017

Na verwerking resultaatbestemming

		31 december 2017	31 december 2016
ACTIVA	ref.		
Immateriële vaste activa	5.1	57.418	107.598
Materiële vaste activa	5.2	409.821	108.054
Vorderingen en overlopende activa	5.3	3.240.166	3.281.464
Effecten	5.4	166.789	154.996
Liquide middelen	5.5	3.113.268	2.263.200
		6.520.223	5.699.661
Totaal		6.987.462	5.915.313
PASSIVA			
Reserves en fondsen	5.6		
- Reserves			
. Continuïteitsreserve		3.463.173	3.696.703
. Bestemmingsreserves		372.746	461.976
		3.835.919	4.158.679
. Bestemmingsfondsen		30.862	12.715
		3.866.781	4.171.394
Kortlopende schulden	5.7	3.120.681	1.743.919
Totaal		6.987.462	5.915.313

2.2 Staat van baten en lasten

		Werkelijk 2017	Begroot 2017	Werkelijk 2016
Baten:				
- Baten van particulieren	6.1	362.734	300.000	360.870
- Baten van bedrijven	6.2	1.296.307	2.411.398	1.234.648
- Baten van loterijorganisaties	6.3	2.269.844	1.800.000	1.931.001
- Baten van subsidies van overheden	6.4	372.665	401.291	1.770.344
- Overige baten van overheden	6.5	248.297	241.747	
- Baten van andere organisaties zonder winststreven	6.6	941.077	6.000	647.604
Som van de geworven baten		5.490.924	5.160.436	5.944.468
- Baten als tegenprestatie producten en/of diensten	6.7	144.204	94.539	127.311
- Overige baten	6.8	-	-	-
Som van de baten		5.635.128	5.254.975	6.071.779
Lasten:				
Besteed aan doelstellingen	6.9			
- Campagnes		2.078.333	2.056.043	2.381.158
- Programma's (Voedsel, Energie en Mobiliteit)		2.717.216	2.190.358	3.159.851
- Overige		523.095	779.673	696.613
		5.318.644	5.026.073	6.237.622
Wervingskosten	6.10	129.954	151.913	177.472
Beheer en administratie	6.11	495.537	451.989	521.361
Som van de lasten		5.944.135	5.629.975	6.936.456
Saldo voor financiële baten en lasten		309.007-	375.000-	-864.677
- Saldo financiële baten en lasten	6.12	7.399-	25.000	37.318
Saldo van baten en lasten		316.405-	350.000-	-827.359
Resultaat bestemming				
Toevoeging/onttrekking aan:				
- Continuïteitsreserve		233.530-	-	933.439-
- Bestemmingsreserves				
Onttrekking Reserve Ziekteverzuim		-	-	-
Onttrekking Bestemmingsreserve projecten		101.022-	-	99.808
Bestemmingsreserve Zeekracht		-	-	-
- Bestemmingsfondsen				
Onttrekking Donateursbaten Zeekracht		18.147	-	6.272

3. Kasstroomoverzicht (volgens de indirecte methode)

(De cijfers tussen haakjes verwijzen naar de toelichting.)

Bedragen * € 1.000

	2017	2016
Kasstroom uit operationele activiteiten		
Bedrijfsresultaat	316-	827-
Aanpassingen voor:		
- Afschrijvingen	195	130
- Veranderingen in werkkapitaal		
- Voorraden	-	-
- Kortlopende vorderingen (1)	41	92-
- Kortlopende schulden (2)	109	459
- Aanpassing reserve doorlopende projecten	-	-
- Langlopende lening kwijtgescholden	-	-
- Voorzieningen	-	-
- Nog te besteden projectgelden	1.269	29-
	1.419	337
Kasstroom uit bedrijfsoperaties	1.297	360-
Kasstroom uit operationele activiteiten	1.297	360-
Kasstroom uit investeringsactiviteiten		
Investerings in materiële vaste activa	448-	84-
Desinvesteringen in materiële vaste activa	-	-
Aankopen beleggingsportefeuille	-	-
Verkoop uit beleggingsportefeuille	-	-
Verkregen reserves van Zeekracht	-	-
	-	-
Kasstroom uit investeringsactiviteiten	448-	84-
Kasstroom uit financieringsactiviteiten		
Aflossing leningen o/g	-	-
Toename/Afname geldmiddelen	850	444-
Liquide middelen per 1 januari	2.263	2.708
Netto toename/afname	850	445-
Liquide middelen per 31 december	3.113	2.263

Toelichtingen (zie voor de cijfers de toelichting op de balans)

1. Kortlopende vorderingen	31-12	01-01
Te vorderen opbrengsten	524	585
Debiteuren	849	663
Overigen	1.867	2.034
	3.240	3.281
2. Kortlopende schulden		
Crediteuren	339	494
Belastingen en premies sv	184	305
Overige schulden	1.066	680
	1.588	1.480

4. Grondslagen voor waardering en van resultaatbepaling

Algemeen

Natuur & Milieu is sinds juni 2017 gevestigd aan de Arthur van Schendelstraat 600, 3511 MJ te Utrecht.

De statutaire doelstelling van de stichting is:

"Het leveren van een herkenbare bijdrage aan een duurzame samenleving, nationaal en internationaal. Daarbij zet de stichting zich in voor de ecologische dimensie van duurzame ontwikkeling (een schoon milieu voor huidige en toekomstige generaties, een rijke natuur en een divers landschap) met oog voor de sociale en economische aspecten ervan en voorts al hetgeen met een en ander rechtstreeks of zijdelings verband houdt of daartoe bevorderlijk kan zijn, alles in de ruimste zin des woords. Het maken van winst wordt niet beoogd." De statuten van de stichting zijn voor het laatst gewijzigd op 20 november 2014.

Stelselwijziging

De jaarrekening is opgesteld conform Richtlijn 650 voor Fondsenwervende organisaties van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ650). Deze richtlijn is in 2017 herzien, wat naast een herrubricering van de posten in de Staat van Baten en Lasten heeft geleid tot een stelselwijziging met betrekking tot de verwerking van de baten uit nationale loterijen. Tot 2017 vond verwerking van baten uit nationale loterijen plaats in het jaar waarin de bate uit de actie van derden was ontvangen. Onder de nieuwe RJ650 dienen de beneficianten de bate te verantwoorden in het jaar waarin deze is toegezegd. Op basis van de nieuwe grondslagen is de toegezegde bate uit de loterij 2017 (welke wordt ontvangen in 2018) verwerkt in boekjaar 2017 en de bate uit de loterij 2016 (welke is ontvangen in 2017) in boekjaar 2016. De doorgevoerde stelselwijziging in 2017 leidt tot een vermogensmutatie in de continuïteitsreserve 2016 van € 1.800.000. Tegenover de mutatie in de continuïteitsreserve staat een verhoging van € 1.800.000 van de post nog te ontvangen Nationale Postcode Loterij gelden. De stelselwijziging heeft niet geleid tot een wijziging van het resultaat in 2016 of 2017. De vergelijkende cijfers over 2016 zijn aangepast.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit de liquide middelen, waarbij vreemde valuta direct zijn verantwoord tegen de koersen, waartegen zij zijn ver- of gekocht. Ontvangsten en uitgaven uit hoofde van interest of belegging zijn opgenomen onder de kasstroom uit operationele activiteiten.

Onder de investeringen in materiële vaste activa zijn alleen de investeringen opgenomen waarvoor in het lopende boekjaar geldmiddelen zijn opgeofferd.

Transacties waarbij geen in- of uitstroom van kasmiddelen plaatsvindt, waaronder waardestijging beleggingen en financiële leasing, zijn niet in het kasstroomoverzicht opgenomen.

Schattingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt de directie van Natuur & Milieu zich verschillende oordelen en schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het vereiste inzicht noodzakelijk is zijn de aard van de oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de desbetreffende jaarrekeningpost.

Grondslagen voor waardering activa en passiva

Algemeen

Als houder, sinds 2003, van het CBF-Keur is de jaarrekening van Natuur & Milieu ingericht conform de Richtlijn Verslaggeving Fondsenwervende Instellingen (Richtlijn 650).

Activa en verplichtingen worden in het algemeen gewaardeerd tegen de verkrijgings- of vervaardigingsprijs of de actuele waarde. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld vindt waardering plaats tegen de verkrijgingsprijs. In de balans, de staat van baten en lasten en het kasstroomoverzicht zijn referenties opgenomen. Met deze referenties wordt verwezen naar de toelichting.

Indien noodzakelijk wordt op vorderingen een voorziening in mindering gebracht voor oninbaarheid.

Vergelijking met voorgaand jaar

De vergelijkende cijfers zijn aangepast vanwege de doorgevoerde stelselwijzigingen. De vordering op de Nationale Postcode Loterij is als vordering opgenomen en direct in het continuïteitsreserve verwerkt. Daarnaast het model Staat van Baten Lasten aangepast volgens de verplichte richtlijn RJ 650. De vergelijkende cijfers zijn tevens aangepast naar het nieuwe model.

Materiële vaste activa

De bedrijfsmiddelen worden gewaardeerd tegen verkrijgingsprijs onder aftrek van afschrijvingen gebaseerd op de economische levensduur. Voor meubilair is de economische levensduur gesteld op 5 jaar, voor automatiseringsapparatuur en ontwikkelde software op 3 jaar, en voor interne verbouwingen op 5 jaar.

De Stichting beoordeelt op iedere balansdatum of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde voor het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort.

In zoverre wordt vastgesteld dat een bedrijfsmiddel niet langer economisch rendabel is, wordt dit bedrijfsmiddel door middel van een extra afschrijving tot op nihil afgeschreven.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen en overlopende activa worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Handelsvorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering. Vorderingen hebben een looptijd van korter dan 1 jaar, tenzij expliciet anders is vermeld in de betreffende toelichting.

Effecten

De participaties zijn gewaardeerd tegen actuele waarde per balansdatum opgegeven door de bewaarder van het participatieregister ANT Custody. Op- en afwaarderingen muteren in het eigen vermogen in de reserve waardeverschillen beleggingen.

Liquide middelen

Liquide middelen bestaan uit kas-, banktegoeden en direct opeisbare deposito's met een looptijd korter dan twaalf maanden. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde.

Reserves en fondsen

Het eigen vermogen van de Stichting wordt ingedeeld in diverse reserves. Jaarlijks wordt het resultaat door het bestuur bestemd. De stichting heeft een continuïteitsreserve gevormd voor de dekking van risico's op korte termijn en om zeker te stellen dat zij ook in de toekomst aan haar verplichtingen kan voldoen. In de bestemmingsreserve is een reserve donateursbaten opgenomen voor gelden die bestemd zijn voor projecten die over het jaar heen lopen. Als gevolg van een stelselwijziging is in 2013 een bestemmingsreserve gevormd voor de reguliere opbrengsten van de Nationale Postcode Loterij gelden in doorlopende projecten. De reserve Ziekteverzuim is gevormd voor het afdekken van financiële risico's met betrekking tot langdurig ziekteverzuim.

De reserve Zeekracht en waardeverschillen beleggingen hebben beiden betrekking op de participaties meewind. Voor de baten van de donateurs Zeekracht is een bestemmingsfonds opgenomen.

Schulden en overige passiva

Schulden worden bij de eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde. Transactiekosten die direct zijn toe te rekenen aan de verwerving van de schulden worden in de waardering bij de eerste verwerking opgenomen.

Operationele leasing

Bij de Stichting kunnen er leasecontracten bestaan waarbij een groot deel van de voor- en nadelen die aan het eigendom verbonden zijn, niet bij de Stichting liggen. Deze leasecontracten worden verantwoord als operationele leasing. Verplichtingen uit hoofde van operationele leasing worden, rekening houdend met ontvangen vergoedingen van de lessor, op lineaire basis verwerkt in de winst-en-verliesrekening over de looptijd van het contract.

Grondslagen van resultaatbepaling

De baten uit eigen fondsenwerving zijn projectgerelateerde baten met een contractueel vastgelegde bestemming en op te leveren prestaties. De betreffende baten en lasten worden ten gunste van het resultaat gebracht in het jaar waarop deze betrekking hebben.

Dit gebeurt conform de 'percentage of completion methode' van de tot de rapportagedatum verrichte prestaties ten behoeve van het project. De bepaling van het % gereed vindt plaats op basis van de tot de rapportagedatum gemaakte projectlasten in verhouding tot de geschatte totale projectlasten. Een positief resultaat op een project wordt pas bij realisatie genomen; een negatief resultaat op projecten wordt genomen indien voorzien.

De opbrengsten van de Nationale Postcode Loterij worden in totaliteit ten gunste van de staat van baten en lasten gebracht in het jaar waar de baten betrekking op hebben.

De in het resultaat vrijgevallen baten kunnen aan de daartoe gevormde bestemmingsreserve projecten worden toegevoegd.

Subsidies van overheden worden eerst gepassiveerd en komen ten gunste van het resultaat naar gelang de gesubsidieerde lasten zich voordoen.

Baten uit nalatenschappen worden verantwoord in het boekjaar waarin de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. De kosten worden toegerekend aan de verslagperiode waarop zij betrekking hebben. Verliezen worden genomen zodra deze voorzienbaar zijn.

Lasten

De lasten worden bepaald op historische basis en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Personeelsbeloningen

Lonen, salarissen en sociale lasten worden op grond van de arbeidsvoorwaarden verwerkt in de staat van baten en lasten voor zover ze verschuldigd zijn aan werknemers.

Natuur & Milieu heeft alle pensioenregelingen verwerkt volgens de verplichtingenbenadering.

De pensioenregeling is ondergebracht bij de Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Landbouw (BPL).

De over het verslagjaar verschuldigde premie wordt als last verantwoord. Mutaties in de pensioenvoorziening worden ook in de staat van baten en lasten verwerkt. Het bedrag dat als pensioenvoorziening is opgenomen, is de beste schatting van de nog niet afgefinancierde bedragen die noodzakelijk zijn om de desbetreffende verplichtingen per balansdatum af te wikkelen.

Afschrijvingen op materiële vaste activa

Materiële vaste activa worden vanaf het moment van ingebruikname afgeschreven over de verwachte toekomstige gebruiksduur van het actief. Indien een schattingswijziging van de toekomstige gebruiksduur plaatsvindt, dan worden de toekomstige afschrijvingen aangepast. Boekwinsten en -verliezen uit de incidentele verkoop van materiële vaste activa zijn begrepen onder de afschrijvingen.

Rentebaten en rentelasten

Rentebaten en rentelasten worden tijdsevenredig verwerkt, rekening houdend met de effectieve rentevoet van de betreffende activa en passiva. Bij de verwerking van de rentelasten wordt rekening gehouden met de verantwoorde transactiekosten op de ontvangen leningen die als onderdeel van de berekening van de effectieve rente worden meegenomen.

Toelichting op de specificatie en verdeling kosten naar bestemming

De toerekeningssystematiek van de lastenverdeling is gebaseerd op daadwerkelijk gerealiseerde declarabele uren en personele omzet binnen de doelstellingen.

De lasten op de verdeelstaat worden als volgt aan de activiteiten toegerekend:

- De kosten van Publiciteit en Communicatie worden verdeeld over de doelstellingen aan de hand van het gemiddelde aantal fte's.
- De salariskosten van uitvoerende medewerkers worden toegekend op basis van de gerealiseerde declarabele uren en het gemiddelde aantal fte's op maandbasis.
- De kosten van ondersteunende medewerkers worden, voor zover er een rechtsteeks verband is, gedeeltelijk toegerekend aan de doelstellingen.
- De overige personele kosten, huisvestingskosten, bureaunkosten, organisatiekosten, algemene kosten en afschrijvingen worden verdeeld aan de hand van het gemiddeld aantal fte's per doelstelling/activiteit. Waar mogelijk worden kosten direct toegerekend.
- Materiële projectkosten zijn kosten gemaakt binnen de thema's ten bate van een specifiek project. Deze kosten zijn dan ook direct aan de doelstellingen toe te rekenen.

5. Toelichting op de balans per 31 december 2017

5.1 Immateriële vaste activa

	Software	
Stand per 1 januari 2017		
Aanschafwaarde	161.789	
Cum. waardeverm. en afschrijv.	54.191	
Boekwaarde per 1 januari 2017	107.598	
Mutaties		
Investerings	-	
In gebruik genomen Software	-	
Desinvesteringen	-	
Afschrijvingen	50.180	
Afschrijvingen desinvesteringen	-	
Stand per 31 december 2017		
Aanschafwaarde	161.789	
Cum. waardeverm. en afschrijv.	104.371	
Boekwaarde per 31 december 2017	57.418	
Afschrijvingspercentages	33,3%	

Immateriële vaste activa betreft de softwareontwikkeling van het project- en urenregistratiesysteem.

5.2 Materiële vaste activa

	Meubilair en inrichting	Automati- sering	Verbouwingen	TOTAAL
Stand per 1 januari 2017				
Aanschafwaarde	343.687	157.483	539.161	1.040.331
Cum. waardeverm. en afschrijv.	331.459	130.783	470.034	932.276
Boekwaarde per 1 januari 2017	12.228	26.700	69.127	108.055
Mutaties				
Investerings	123.727	2.320	320.538	446.585
Desinvesteringen	313.085	47.147	539.161	899.393
Afschrijvingen	19.803	18.634	106.382	144.818
Afschrijvingen desinvesteringen	313.085	47.147	539.161	899.393
Stand per 31 december 2017				
Aanschafwaarde	154.329	112.656	320.538	587.523
Cum. waardeverm. en afschrijv.	38.177	102.270	37.255	177.702
Boekwaarde per 31 december 2017	116.152	10.387	283.283	409.821
Afschrijvingspercentages	20,0%	33,3%	20,0%	

Vanwege de verhuizing naar het nieuwe pand is er geïnvesteerd in meubilair en verbouwingen. Dit verklaart de stijging in de boekwaarde.

5.3 Vorderingen

	2017	2016
De post kan als volgt worden toegelicht:		
Debiteuren	849.148	662.600
Nog te ontvangen Nationale Postcode Loterij gelden	1.800.000	1.800.000
Te ontvangen opbrengsten (1)	523.573	584.618
Te ontvangen nalatenschappen	-	70.000
Nog te ontvangen rente	5.422	24.370
Overige vorderingen (2)	62.024	139.877
	3.240.166	3.281.464

Ultimo 2017 zijn alle vorderingen op oninbaarheid beoordeeld. Er is een voorziening getroffen van € 19.038.

(1) In de post te ontvangen opbrengsten zijn de opbrengsten en subsidies opgenomen die contractueel zijn toegekend en conform betaalschema nog gefactureerd mogen worden.

(2) De post overige vorderingen bestaat uit vooruitbetalingen inzake huur, verzekeringen en kosten. De daling komt hoofdzakelijk doordat in 2016 een huur factuur voor 3 maanden vooruit is betaald. In 2017 is 1 maand huur vooruitbetaald.

Het verloop van de voorziening op debiteuren kan als volgt worden weergegeven:

	2017	2016
Stand per 1 januari	10.000	168
Bij: toevoeging	19.038	9.832
Af: Afboeking t.l.v. de voorziening	10.000-	
Stand per 31 december	19.038	10.000

5.4 Effecten

Ultimo 2010 is besloten niet langer beleggingen aan te houden in de vorm van aandelen of obligaties.

Daarop is in 2012 een uitzondering gemaakt.

In dat jaar is in vervolg op de afspraken met het voormalig bestuur van de Coöperatie Club Zeekracht UA als invulling op de doelstelling van haar bestemmingsreserve door Natuur & Milieu een investering gedaan in participaties Meewind.

In 2015 heeft een switch plaatsgevonden in de verdeling van de participaties. De portefeuille bestaat uit 87,9582 participaties Zeewind bestaande Parken en 21,9896 participaties Zeewind Nieuwe Parken.

Waardering van deze participaties vindt plaats tegen actuele waarde.

	2017	2016
Stand per 1 januari	154.996	155.701
Aangeschaft in het boekjaar	-	-
Verkocht in het boekjaar	-	-
Waardeverandering van beleggingen	11.793	704-
Stand per 31 december	166.789	154.996
% van de Continuïteitsreserve	4,8%	4,2%

De effecten staan ter vrije beschikking van de Stichting.

5.5 Liquide middelen

	2017	2016
Stand per 1 januari	2.263.200	2.707.947
Mutaties boekjaar	850.068	444.747-
Stand per 31 december	3.113.268	2.263.200

Hieronder zijn opgenomen de direct opeisbare gelden bij bank- en giro-instellingen.

Betalingsverkeer loopt via de rekening bij de Rabobank.

De Rabobank heeft een garantie afgegeven ten bate van de verhuurder van de Arthur van Schendelstraat 600 groot € 61.895,93. Deze garantie heeft als onderpand een depositorekening bij de Rabobank van dezelfde omvang als de garantie. De overige liquide middelen zijn allen ter vrije beschikking van de Stichting.

5.6 Reserves en fondsen

Continuïteitsreserve	2017	2016
Stand per 1 januari	3.696.703	2.830.142
Cumulatief effect stelselwijziging		1.800.000
Mutatie n.a.v. resultaatverdeling	233.530-	933.439-
Stand per 31 december	3.463.173	3.696.703

Het beleid van de stichting ten aanzien van de functie en gewenste hoogte van de reserves en fondsen is in 2017 aangepast en vastgesteld. De gewenste hoogte van de continuïteitsreserve is 4,0 mln.

Hiermee kan de N&M een jaar lang aan de vaste verplichtingen voldoen.

Met dit beleid blijft de organisatie ruimschoots binnen de door de GDN opgestelde richtlijn 'Reserves Goede Doelen' waarbij de aan te houden continuïteitsreserve maximaal 1,5 maal de kosten van de werkorganisatie bedraagt.

Bestemmingsreserves

Doorlopende projecten:	2017	2016
Stand per 1 januari	166.980	67.172
Mutaties:	101.022-	99.808
Stand per 31 december	65.958	166.980

Veel projecten lopen over het kalenderjaar heen. Financiering wordt bij het begin van een project voor de gehele looptijd begroot. Dit heeft tot gevolg dat er aan het einde van een jaar financiering (in dit geval gelden van de postcodeloterij) op lopende projecten is bestemd waarvoor nog geen kosten zijn gemaakt. Omdat deze kosten wel gemaakt zullen gaan worden voor deze projecten is hiervoor een bestemmingsreserve gevormd.

Ziekteverzuim:	2017	2016
Stand per 1 januari	140.000	140.000
Mutaties: Bestemming resultaat;	-	-
Stand per 31 december	<u>140.000</u>	<u>140.000</u>

De reserve kan worden ingezet om de kosten van vervanging van langdurig zieken te financieren, zodat de organisatie haar ambitie kan blijven waarmaken.
De gewenste omvang van de reserve moet het mogelijk maken 2 langdurig zieken (tegen een gemiddeld salaris van € 70.000) gedurende een jaar te vervangen.

Zeekracht:	2017	2016
Stand per 1 januari	130.000	130.000
Mutaties	-	-
Stand per 31 december	<u>130.000</u>	<u>130.000</u>

Deze reserve is gevormd om tekorten binnen het project Zeekracht mee te dekken en om, indien de toekomstige herwaarderingsreserve niet toereikend blijkt te zijn, waardevermindering van de participaties Meewind mee op te vangen.

Reserve waardeverschillen beleggingen	2017	2016
Stand per 1 januari	24.996	27.026
Dotatie/Onttrekking	11.792	2.030-
Stand per 31 december	<u>36.788</u>	<u>24.996</u>

De reserve waardeverschillen beleggingen is in 2013 gevormd ter beheersing van het risico van waardeverschillen van de participaties Meewind. De herwaardering door ANT van de intrinsieke waarde van de participaties is per 31/12/2017 aan deze reserve toegevoegd.

Totaal bestemmingsreserves:	<u>372.746</u>	<u>461.976</u>
------------------------------------	----------------	----------------

Bestemmingsfondsen

Bestemmingsfonds Donaties Zeekracht	2017	2016
Stand per 1 januari	12.715	6.443
Mutaties	18.147	6.272
Stand per 31 december	<u>30.862</u>	<u>12.715</u>

Wanneer door derden aan een deel van de middelen een specifieke besteding is gegeven dient dit deel aangemerkt te worden als bestemmingsfonds.

In 2013 is een bestemmingsfonds gevormd voor donateursbaten Vrienden van Zeekracht die ingezet kan worden voor het realiseren van projecten met betrekking op wind op zee.

5.7 Schulden korter dan 1 jaar

<i>Belastingen en premies sociale verzekeringen</i>	2017	2016
Loonbelasting	70.531	83.461
BTW	113.128	222.016
Totaal belastingen en premies sociale verzekeringen	<u>183.659</u>	<u>305.477</u>
<i>Overige schulden en overlopende passiva</i>		
Crediteuren	338.949	494.308
Nog te besteden projectgelden (1)	1.532.373	263.555
Te betalen oude verlofrechten	108.240	114.211
Nog te betalen pensioenpremies (2)	73.804	111.857
Nog te betalen salariskosten	104.937	159.122
Ontvangen borggelden inwonende organisaties	7.428	23.161
Overige schulden (3)	<u>771.291</u>	<u>272.228</u>
	<u>2.937.022</u>	<u>1.438.443</u>
Totaal schulden korter dan 1 jaar	<u>3.120.681</u>	<u>1.743.919</u>

(1) De hier vermelde bedragen betreffen zowel vooruitontvangen projectgelden als toezeggingen waarvan de realisatie in 2017 of later plaatsvindt. In dit saldo is € 977k aan extra gelden trekking Nationale Postcode Loterij opgenomen voor project Nederland Zoemt.

(2) De pensioenpremies betreffen de nog te betalen openstaande nota's aan het BPL.

(3) De overige schulden bestaan uit vooruitgefactureerde bedragen (o.a. huur) en nog te betalen bedragen (o.a. Investeringsbijdrage nieuwe pand, accountantskosten en eenmalige uitkeringen).

Niet in de balans opgenomen verplichtingen

<u>Huurcontracten:</u>	looptijd tot	Korter dan 1 jaar	Tussen 1-5 jaar	Langer dan 5 jaar
Plein 8D, Den Haag	30-9-2019	19.062	14.297	
Arthur van Schendelstraat 600, Utr	1-4-2027	<u>247.584</u>	<u>990.335</u>	<u>1.052.231</u>
		<u>266.646</u>	<u>1.004.632</u>	<u>1.052.231</u>

Per 1 juli is een nieuw pand aan de Arthur van Schendelstraat betrokken.

Het huurcontract is aangegaan voor een periode van 10 jaar.

Per 1 oktober is het pand aan Plein 8D te Den Haag betrokken.

De opzegtermijn van het huurcontract van Plein 8D in Den Haag bedraagt ten minste 6 maanden.

<u>Leasecontracten:</u>	looptijd tot	Huur op jaarbasis
		2017
Printers	31-12-2019	<u>30.000</u>

Het leasecontract is aangegaan voor een periode van 60 maanden en wordt op kwartaal basis betaald.

Erfenissen en legaten:

In 2006 is Natuur & Milieu in bezit gekomen van 1/16 gedeelte van een erfenis die belast is met vruchtgebruik. De erfenis is gestort op een vermogensrekening bij de ABN AMRO Bank. Het voor Natuur & Milieu bestemde gedeelte bedraagt € 19.568,84 na aftrek van successierechten.

In 2017 is Natuur & Milieu in bezit gekomen van 1/10 gedeelte van een erfenis die belast is met vruchtgebruik. De waarde van het Legaat is niet bekend gemaakt.

Stichting de Noordzee

Natuur en Milieu is met stichting de Noordzee per 1 januari 2016 een samenwerkingsverband aangegaan.

Deze overeenkomst liep tot en met 31 december 2017 en is verlengd tot en met maart 2018. Vanaf april 2018 zal een nieuwe samenwerkingsovereenkomst in werking treden.

CO2-emissie

De totale CO2-emissie van Natuur & Milieu over 2016 bedroeg 20 ton. In 2017 hebben wij een nieuw pand betreden waardoor er minder CO2 uitstoot heeft plaats gevonden. Toch is er voor gekozen om 20 ton te compenseren.

Natuur en Milieu probeert deze emissie te mitigeren en compenseert de emissie door de aankoop van Fairtrade Carbon Credits van FairClimateFund tegen een prijs van € 15,00 (excl. BTW) per ton CO2.

Belastingdienst

In april 2017 is met de belastingdienst een discussie ontstaan over, onder andere, de toepassing van de pro rata-regeling voor de btw. Het onderzoek loopt nog. De uitkomsten hiervan zijn thans nog niet bekend.

6. Toelichting op de staat van baten en lasten over 2017

BATEN

6.1 Baten van particulieren

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Baten particulieren:			
- Donaties en giften	311.079	300.000	290.870
- Nalatenschappen	51.655		70.000
Totaal baten particulieren	362.734	300.000	360.870

Toelichting Baten particulieren:

- Donaties	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Donatiebedrag N&M	277.933	265.000	255.776
Donatiebedrag Zeekracht	33.146	35.000	35.094
Totaal donatiebedrag	311.079	300.000	290.870
Aantal ontvangen donaties	16.888		17.882
Gemiddeld ontvangen bedrag	18		16

- In Kind bijdrage projecten

Onder "in kind" bijdragen worden niet financiële bijdragen aan projecten verstaan, bijvoorbeeld in de vorm van producten of uren die "om niets" worden verstrekt. Ten behoeve van de financiële transparantie zijn deze fysieke bijdragen 'gewaardeerd' zowel aan de batenkant als aan de lastenkant (materiële lasten). De in kind bijdragen 2017 zijn verantwoord onder 'desbetreffende partnerbaten'.

6.2 Baten van bedrijven

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
<i>Het bedrag kan als volgt gespecificeerd worden:</i>			
Jumbo Supermarkten	316.294		20.695
Greenchoice	135.357		101.288
ASN Bank	116.908		136.708
Volkbank N.V.	116.179		94348
Nederland Isoleert	76.989		64.801
Tennet TSO	68.735		78.287
Liander / Alliander	67.723		15.309
Stedin Nederland B.V.	53.460		13.328
PON Holding B.V.	51.186		-
Pitpoint BV	30.646		87.871
Pacombigroup	23.418		40.000
HOOM	7.583		107.417
Rabobank Nederland	5.000		40.000
Overige	226.830		434.596
Totaal	1.296.307	2.411.398	1.234.648

In de begroting zijn de baten van andere organisaties zonder winststreven opgenomen bij de opbrengsten bedrijven. Omdat in de oude RJ richtlijn beide werden verantwoord als Baten uit eigenfondsenwerving. De baten bedrijven en andere organisaties zonder winststreven zijn cumulatief circa € 175k lager dan begroot.

6.3 Baten van Loterijorganisaties

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Baten Nationale Postcode Loterij			
Jaarlijkse bijdrage	1.800.000	1.800.000	1.800.000
Reguliere baten Nationale Postcode Loterij	1.800.000	1.800.000	1.800.000
Saldo 1 januari doorlopende projecten extra trekking	-	-	131.001
Toekenning Nederland Zoemt	1.446.000		
Saldo 31 december doorlopende projecten extra trekking	976.156	-	-
Baten projectgelden extra trekkingen NPL	469.844	-	131.001
Totaal baten Loterijorganisaties	2.269.844	1.800.000	1.931.001

Tussen de Stichting Nationale Postcode Loterij en Natuur & Milieu is in 1996 een vijfjarige overeenkomst gesloten, waarin is bepaald dat Natuur & Milieu als beneficiënt zal delen in de opbrengst van de loterij. Deze overeenkomst is, net als in voorgaande jaren, in 2015 met vijf jaar verlengd tot 2021. De jaarlijkse bijdrage voor 2017 is vastgesteld op € 1.800.000.

Bijdrage projectgelden extra trekkingen NPL:

De projectgelden extra trekking betreft het project Nederland Zoemt. Dit is een project van LandschappenNL, Naturalis, IVN en Natuur & Milieu. Gezamenlijk is € 1.446.000 ontvangen van de Nationale Postcode Loterij.

6.4 Baten van subsidies van overheden:

Opbrengsten die toe te rekenen zijn aan het lopend boekjaar zijn als volgt te verdelen:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Ministerie van I&M	299.987		1.396.643
Gemeente Utrecht	57.904		19.340
Ministerie van EZ algemeen			121.940
RvO (EZ)	14.774		96.390
Gemeente Den Haag			99.055
Overige			36.976
Totaal baten van subsidies van overheden	372.665	401.291	1.770.344

De baten in 2016 zijn hoger dan de realistische 2017 doordat er een tweetal grote projecten liepen voor het ministerie van I&M. De ontvangen subsidies zijn project gerelateerd. Er worden geen structurele subsidies ontvangen. De werkelijke cijfers over 2016 zijn niet gesplitst naar Baten van Subsidies van Overheden en Overige baten van overheden omdat dit praktisch niet uitvoerbaar is.

6.5 Overige baten van overheden:

Opbrengsten die toe te rekenen zijn aan het lopend boekjaar zijn als volgt te verdelen:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Ministerie van I&M	178.494		
Overige	69.803		
Totaal overige baten van overheden	248.297	241.747	-

De werkelijke cijfers over 2016 zijn niet gesplitst naar Baten van Subsidies van Overheden en Overige baten van overheden omdat dit praktisch niet uitvoerbaar is.

6.6 Baten van andere organisaties zonder winststreven:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
<u>Baten andere organisaties zonder winststreven</u>			
Nederland Schoon	280.980		122.916
European Climate Foundation (ECF)	112.513		175.841
Greenpeace	75.900		13.398
Oxfam Novib	66.179		5.535
Adessium Foundation	56.599		94.090
Natuurmonumenten	43.198		30.000
Vereniging Milieudefensie	36.939		38.000
Wereld Natuur Fonds	31.198		47.975
Vereniging LTO Noord	28.926		14.638
Stichting Afvalfonds Verpakkingen	23.175		4.275
De Natuur- en Milieufederaties DPM	22.052		10.500
Vogelbescherming Nederland	21.719		30.000
Overige	141.700		60.436
Totaal	941.077	6.000	647.604
Som van de geworven baten	5.490.924	5.160.436	5.944.468

In de begroting zijn de baten van andere organisaties zonder winststreven opgenomen bij de opbrengsten bedrijven omdat in de oude RJ richtlijn beide werden verantwoord als Baten uit eigenfondsenwerving. De baten bedrijven en andere organisaties zonder winststreven zijn cumulatief circa € 175k lager dan begroot.

6.7 Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten:

De baten zijn als volgt samengesteld:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Verhuur pand	94.532	-	127.311
Administratieve ondersteuning andere org. zonder winstst	15.425		
Projecten met als tegenprestatie product en/of dienst	30.191		
Overige	4.056	-	
Totaal	144.204	94.539	127.311

Baten worden als Baten als tegenprestatie voor de levering van producten en/of diensten verantwoord en niet als geworven baten als één van onderstaande situaties van toepassing is. 1) de partner heeft het exclusieve recht op het geleverde product dienst. 2) Het product/dienst betreft activiteiten ander dan geformuleerd in onze doelstelling.

6.8 Overige baten:

De overige baten zijn als volgt samengesteld:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Overige	-	-	-
Totaal	-	-	-

6.9 Besteed aan doelstelling:

De hier verantwoorde kosten hebben allen betrekking op uitvoeringskosten van eigen activiteiten.

Natuur & Milieu verstrekt geen subsidies aan derden.

Onder de som der lasten is een bedrag aan personele kosten opgenomen, zonder opsplitsing naar doelstelling als volgt gespecificeerd:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Lonen en salarissen	2.319.430	2.332.306	2.781.089
Sociale lasten	343.989	479.241	427.452
Pensioenkosten	313.225	383.393	368.961
	2.976.644	3.194.940	3.577.502
Inhuur tijdelijk personeel	228.430	190.000	355.515
Overige personeelskosten	99.083	105.000	132.737
	3.304.157	3.489.940	4.065.754

Een verdere specificatie van deze kosten is te vinden in hoofdstuk 7.

Het percentage van de totaal aan de doelstellingen bestede kosten ten opzichte van de totale baten van de Stichting bedraagt voor 2017: 94% (2016: 103%) en ten opzichte van de totale lasten: 89% (2016: 90%).

6.10 Wervingskosten:

De wervingskosten worden verdeeld op basis van de uren per project.

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Wervingskosten	129.954	151.913	161.808
Som van de geworven baten	5.490.924	5.160.436	5.944.468
Kosten in % van de som van de geworven baten	2,4%	2,9%	2,7%

Het percentage kosten ten behoeve van de fondsenwerving is ten opzichte van 2016 gedaald. Dit wordt onder andere veroorzaakt doordat er minder uren besteed zijn aan werving dan begroot vanwege de daling in de FTE's vanwege de reorganisatie.

6.11 Beheer en Administratie:

Deze kosten worden volgens de richtlijn RJ 650 niet toegerekend aan de doelstellingen en de post wervingskosten, maar als separate kostenpost zichtbaar gemaakt in de staat van baten en lasten.

De kosten van de organisatie worden volgens de volgende sleutel aan de kosten Beheer en Administratie toegerekend:

	Doelstelling	Wervingskosten	Beheer en Administratie
Directie	80%	3%	17%
Management ondersteuning	44%	3%	53%
Personeel en Organisatie	60%	3%	37%
Financiën (Incl. projectadministratie)	58%	3%	39%
Totaal	60%	3%	37%

De sleutel is gebaseerd op een inschatting van de uren besteding van directie, managementondersteuning (inclusief facilitaire zaken), financiën en Personeel en Organisatie.
De toedeling van de wervingskosten is gebaseerd op de verhouding van de in 2017 daadwerkelijk geschreven uren fondsenwerving ten opzichte van het totaal aantal geschreven uren voor het realiseren van de doelstellingen.
Hantering van de sleutel leidt tot de volgende bedragen en percentages:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Kosten Beheer en Administratie	495.537	451.989	521.361
Som der lasten	5.944.135 8,3%	5.629.975 8,0%	6.936.456 7,5%

De kosten beheer en administratie komen, zowel absoluut gezien en als percentage, hoger uit dan begroot.
In tegenstelling tot vorig jaar zijn er kosten direct toegerekend aan Beheer en administratie hetgeen een kostenstijging tot gevolg had voor het percentage van kosten Beheer en Administratie ten opzichte van de som der lasten wordt gestreefd naar een realisatie van een percentage tussen de 7% en 9%.

6.12 Saldo voor financiële baten en lasten:

Het resultaat uit beleggingen kan als volgt worden gespecificeerd:

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Dividend Meewind	5.278	10.000	12.754
Rente	11.884-	15.000	26.477
Totaal	6.607-	25.000	39.231
Dividendbelasting (-/-)	792		1.913
Resultaat	7.399-	25.000	37.318

De negatieve rente wordt veroorzaakt door een rente correctie en lage rente standen.

6.13 Directie en Raad van Toezicht

Directie:

De Raad van Toezicht heeft het bezoldigingsbeleid, de hoogte van de directiebeloning en de hoogte van andere bezoldigingscomponenten vastgesteld. Periodiek wordt dit geactualiseerd, in 2017 is dat ook gebeurd.
Bij deze vaststelling heeft de Raad van Toezicht de Adviesregeling Beloning Directeuren van Goede Doelen van GDN en de Code Wijffels gevolgd. Daarbij worden zwaartecriteria gehanteerd, aan de hand waarvan een maximumnorm voor het jaarinkomen wordt bepaald. Bij Natuur & Milieu leidde dit tot een zogenaamde BSD-score tussen 411 en 450 punten waarbij in 2017 een maximaal jaarinkomen hoort van € 114.247,- bij een full-time dienstverband conform Schaal H. De voor de toetsing relevante bedragen over 2017 zijn vermeld in de tabel hieronder.

Overzicht bezoldiging directie	2017	2017	2017	2016
Naam	M. Demmers	G. van Hooijdonk	T.J.A. Wagenaar	T.J.A. Wagenaar
Functie	directeur	directeur a.i.	directeur	directeur
Dienstverband				
Aard (looptijd)	onbepaald	onbepaald	onbepaald	onbepaald
Uren (per week)	40	36	40	40
Part-time %	1	1	1	1
Periode	1/11-31/12	1/6-31/10	1/1-31/5	1/1-31/12
	2017	2017	2017	2016
Bezoldiging (Eur)				
Jaarinkomen				
Bruto salaris	17.631		42.772	102.652
Vakantiegeld	1.410	-	8.212	8.212
GDN loon	19.042		50.984	110.865
SV-lasten (wg deel)	1.882	1.463	4.503	9.555
Belaste vergoedingen		7.500	65.000	-
Pensioenlasten (wg deel)	2.256	1.282	5.547	13.263
Overige beloningen				-
Totaal	23.180	10.245	126.034	133.683

Belaste vergoeding G. van Hooijdonk directeur a.i. en de bijbehorende werkgeverslasten betreffen de vergoeding die uitbetaald is voor de verrichten extra directeurs taken in de periode juni t/m oktober. De vergoeding voor de werkzaamheden Hoofd Programma's en lid management team zijn niet nader gespecificeerd.

Raad van Toezicht

Sinds boekjaar 2007 is Natuur & Milieu overgegaan naar een Raad van Toezicht model, waarbij de directeur tevens bestuurder is. De leden (6) van de Raad van Toezicht van de stichting ontvangen geen bezoldiging en aan hen is in dit boekjaar geen lening, voorschot of garantie verstrekt.

7. Specificatie en verdeling kosten naar bestemming

Bestemming	Doelstelling					Totaal		Totaal 2016
	Marketing	Programma's	Overige *	administratie	2017	2017	o	
Gemiddeld aantal medewerkers (FTE)	13,44	16,28	3,69	1,06	3,60	38,08	40,40	49,39
Publiciteit en communicatie	34.447	41.720	9.449	2.727	9.233	97.576	145.000	179.000
Salariskosten	1.050.839	1.272.720	288.237	83.193	281.655	2.976.644	3.194.940	3.684.696
Overige personele kosten	115.621	140.034	31.714	9.154	30.990	327.513	295.000	409.000
Huisvestingskosten	221.939	268.800	60.876	17.570	59.486	628.671	505.000	590.000
Bureaunkosten	31.242	37.839	8.570	2.473	8.374	88.499	95.000	112.000
Organisatiekosten	53.759	65.110	14.746	4.256	14.409	152.281	173.410	157.000
Algemene kosten	64.809	78.493	17.777	5.131	72.939	239.148	247.000	333.000
Afschrijvingen	68.840	83.375	18.882	5.450	18.451	194.998	150.000	140.000
Totaal kosten organisatie	1.641.497	1.988.092	450.250	129.954	495.537	4.705.330	4.805.350	5.604.696
Materiële projectkosten	436.836	729.124	72.845			1.238.805	819.625	1.868.654
Totaal	2.078.333	2.717.216	523.095	129.954	495.537	5.944.135	5.624.975	7.473.350
Bestedingspercentage uitgedrukt t.o.v. de som van de baten volgens Staat van baten en lasten	36,9%	48,2%	9,3%	2,3%	8,8%	105,5%	99,8%	132,6%
Lasten t.o.v. de som van de lasten volgens Staat van baten en lasten	35,0%	45,7%	8,8%	2,2%	8,3%	100,0%	99,9%	125,7%

* De activiteiten onder de doelstelling "overige" betreffen onder andere:

- Activiteiten met betrekking tot samenwerkingsverbanden met andere partijen;
- Overige strategische activiteiten.

8. Toelichting verdeling uitvoeringskosten

Algemeen

In de kosten Beheer en Administratie zijn o.a. de kosten van het personeel opgenomen dat geen directe inzet heeft op projecten van Natuur & Milieu.

Kosten van administratieve ondersteuning van de projecten zijn wel opgenomen als kosten ten laste van de doelstelling.

Op de begrotingsposten

Publiciteit en communicatie:

De gerealiseerde kosten 2017 zijn € 47k lager dan begroot. Er is bewust minder uitgegeven voor publiciteit en communicatie. Donateurs materiële kosten in 2018 zijn niet als P&C begroot.

Salariskosten:

De gerealiseerde salariskosten in 2017 waren € 218k lager dan begroot.

Dit is te verklaren door het vertrek van diverse collega's na de reorganisatie. Hierdoor was de formatie in 2017 niet conform begroting.

Overige personele kosten:

De overschrijding (€ 32k) wordt veroorzaakt door hogere inhuurkosten vanwege vervanging van langdurige zieken en de tijdelijke invulling van verschillende vacatures.

Huisvestingskosten:

De huisvestingskosten waren € 180k hoger dan begroot als gevolg kosten oude pand en bijbehorende juridische kosten.

Bureaunkosten:

De Bureaunkosten waren lager dan begroot (€ 7k) hetgeen voornamelijk veroorzaakt werd door efficiënter inkoopbeleid.

Organisatiekosten:

De organisatiekosten zijn € 21k lager dan begroot. Dit is te verklaren doordat de reiskosten lager uitvielen doordat er minder FTE's in dienst waren dan begroot. Daarnaast is er minder gespendeerd aan Lidmaatschappen.

Algemene kosten:

Geen bijzonderheden

Afschrijvingen:

De overschrijding van de afschrijvingen van € 44k wordt veroorzaakt doordat de verbouwingen in 60 maanden worden afgeschreven. Begroot is 120 maanden afschrijving voor verbouwingen. Van de verhuurder van het nieuwe pand is een investeringsbijdrage ontvangen. Deze bijdrage is verwerkt als huurkorting. Deze extra kosten voor afschrijvingen zijn gedekt door lagere huurkosten.

Materiële projectkosten:

De materiële opbrengsten zijn gelijk aan de materieel-uitgaven en sterk afhankelijk van de omvang van de gecontracteerde campagnes. Deze zijn extern gefinancierd is resultaat neutraal. De inkind bijdrage over 2017 bedragen € 294k. Inkind bijdrage worden niet begroot.

9. Overige gegevens

9.1 Vaststelling en goedkeuring

De jaarrekening 2017 is door de directie vastgesteld op 18 april 2018 en door de Raad van Toezicht goedgekeurd in de vergadering van 8 mei 2018.

9.2 Voorstel resultaatbestemming

De directie stelt de resultaatbestemming vast overeenkomstig de resultaatverdeling zoals opgenomen in de staat van baten en lasten.

9.3 Gebeurtenissen na balansdatum

Er hebben zich geen gebeurtenissen na balansdatum voorgedaan.

Bijlage: Begroting 2018

Baten:	Begroting 2018	Realisatie 2017	Begroting 2017
- Baten van particulieren	300.000 (1)	362.734	300.000
- Baten van bedrijven	1.776.857	1.296.307	2.411.398
- Baten van loterijorganisaties	2.270.440	2.269.844	1.800.000,00
- Baten van subsidies van overheden	240.256	372.665	401.291
- Overige baten van overheden	144.143	248.297	241.747
- Baten van andere organisaties zonder winststreven	241.600	941.077	6.000
Som van de geworven baten	<u>4.973.296</u>	<u>5.490.924</u>	<u>5.160.436</u>
- Baten als tegenprestatie producten en/of diensten	108.468	144.204	94.539
- Overige baten	0	0	0
Som der baten	5.081.764 (2)	5.635.128	5.254.975
Lasten:			
Besteed aan doelstellingen			
- Campagnes	1.674.407	2.078.333	2.056.043
- Programma's (Voedsel, Energie en Mobiliteit)	2.217.545	2.717.216	2.190.358
- Overige	<u>632.382</u>	<u>523.095</u>	<u>779.673</u>
	4.524.333 (3)	5.318.644	5.026.073
Wervingskosten	140.252	129.954	151.913
Beheer en administratie	422.179	495.537	451.989
Som der lasten	5.086.764	5.944.135	5.629.975
Saldo voor financiële baten en lasten	-5.000	-309.007	-375.000
- Saldo financiële baten en lasten	<u>5.000</u>	<u>-7.399</u>	<u>25.000</u>
Saldo van baten en lasten	<u>0</u>	<u>-316.405</u>	<u>-350.000</u>

Overschot/tekort is toegevoegd/onttrokken aan:

- Continuïteitsreserve	-233.530
- Bestemmingsreserves	
Toevoeging Reserve Ziekteverzuim	0
Bestemmingsreserve projecten	-101.022
Onttrekking Reserve leeftijdsbewust personeelsbeleid	0
Reserve automatisering	0
- Bestemmingsfondsen	
Donateursbaten Zeekracht	18.147

(1) Baten uit nalatenschappen worden niet begroot. De baten van particulieren zijn door nalatenschappen hoger dan begroot.

(2) De opbrengsten zijn over 2018 uit detailniveau opgebouwd. Vanwege de doorgevoerde reorganisatie begin 2017 zijn de opbrengsten begroot gedaald t.o.v. 2017.

(3) Vanwege de doorgevoerde reorganisatie begin 2017 zijn de kosten begroot gedaald t.o.v. 2017.

(4) De activiteiten onder de doelstelling "overige" betreffen onder andere:

- Activiteiten met betrekking tot samenwerkingsverbanden met andere partijen;
- Overige strategische activiteiten.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan de raad van toezicht en het bestuur van Stichting Natuur & Milieu

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2017

ONS OORDEEL

Wij hebben de jaarrekening van Stichting Natuur & Milieu te Utrecht gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Natuur & Milieu per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

DE BASIS VOOR ONS OORDEEL

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Natuur & Milieu zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekeningen onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens;
- de bijlage begroting 2018.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat; en
- alle informatie bevat die op grond van RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties vereist is.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag in overeenstemming met RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

VERANTWOORDELIJKHEDEN VAN HET BESTUUR EN DE RAAD VAN TOEZICHT VOOR DE JAARREKENING

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende RJ-Richtlijn 650 Fondsenwervende organisaties. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de activiteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

ONZE VERANTWOORDELIJKHEDEN VOOR DE CONTROLE VAN DE JAARREKENING

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de entiteit haar activiteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een entiteit haar continuïteit niet langer kan handhaven;
- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan de raad van toezicht dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met de raad over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Utrecht, 18 mei 2018

MAZARS PAARDEKOOPEL HOFFMAN N.V.

Was getekend

Drs. J.G. Rauw RA